

UÇUŞUĞU

Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği Yayını

2021 / Sayı 17

BU SAYIDA

ÜÇ ÇİZGİ DERGİSİ Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği

Sayı 17 / Mart 2021

17. Sayı Editöründen
Uzm. Ecz. Cavid AYDIN > 01

Ali Baş Komandan
Elmira YUSİFQIZI > 02

İkinci Karabağ Savaşı: Nedenleri ve Sonuçları
Münevver SÜLEYMANOVA > 03

1918 Mart Ayına Kadar İrevan (Erivan) Bölgesinde Yok
Edilen ve Dağıtılan Müslüman Köylerinin Listesi
Muhammet KEMALOĞLU > 07

Generalin İtirafları
Aslan GULIYEV > 12

Ben
Günay Hasanova > 17

Azerbaycan ve Türkiye'de Vergilendirme Alanındaki
Gelişme Dinamiklerinin Analizi
Gülbahar NOVRUZZADE > 18

Azerbaycan'da Tarım-Sanayi Kompleksinin Mevcut
Gelişme Dinamikleri
Ötar ALİZADA > 21

Yarım Kalmış Simfoni (Tarihçi Dilaver Azimli'nin
Muazzez Anısına
Arzu KAZIYEVA-AZİMOVA > 25

Doç. Dr. Nazım Habibullayev'in Vefatının Bir Yılı
Anısına
Prof. Dr. Dilafruz KURBANOVA
Prof. Dr. Namiq MUSALI > 27

Şehidim
Elmira YUSİFQIZI > 29

Kahraman Terter
Sakhavat DADASHOV > 30

Dernek Faaliyetleri
Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği > 31

ZAFER

Sahibi

Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği (ESAZDER) adına
Uzm. Ecz. Cavid AYDIN

Editör

Dr. Rza MAMMADOV

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Sirac YAGUBOĞLU

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ali ASKER

Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA

Prof. Dr. Mehmet TOPAL

Prof. Dr. Nedim ÜNAL

Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE

Doç. Dr. Ferzane DEVLETABADI

Dr. Öğr. Üy. Emrullah TÖREN

Dr. Öğr. Üy. Nazim MURADOV

Dr. Öğr. Üy. Taner ATMACA

Dr. Caner ACUNER

Dr. Gülsüm YILDIRIM

Av. Rövsan ZARBALIYEV

Elvin HASANOV

Erkan BURSALI

Günel AYDIN

Hikmet ELP

Tahmasib ALIZADA

Basın ve Halklar İlişkiler

Aygün ÖZTÜRK

Reklam ve Pazarlama

Alper TAN

Nurlan RASHİDOV

Javid AMIROV

Kapak Tasarımı

Elmin NACAFLI

Grafik Tasarım

Elmin NACAFLI

Baskı

Anadolu Üniversitesi Matbaa

Yazışma adresi

Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği

İstiklal Mah. Şair Fuzuli Cad. Yalaman Sok. No:9/4

Odunpazarı / Eskişehir

www.esazder.com

uccizgi@outlook.com

Yaygın süreli yayım. Üç ayda bir yayımlanır. Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarına aittir. Bütün hakları saklıdır. Tanıtım amaçlı alıntılar dışında izinsiz olarak hiçbir yolla iktibas edilemez ve çoğaltılamaz.

ISSN 2587-2141

17. sayı Editörün'den

Uzm. Ecz. Cavid AYDIN

Değerli Türklük, Çağdaşlık ve İslamiyet Yolcuları Dostlarımız!

Dergimizin 17. sayısı ile karşınızdayız. Dergimiz alakanıza mahzar olduğu için çok mutlu ve gururluyuz. Dergimizin uzun ömürlü olması için yaptığımız katkılardan dolayı teşekkürlerimizi bir borç biliriz. Varolun!

Dergimizin 17. sayı Azerbaycan'ın 8 Kasım 2020 tarihinde tarihi toprakları olan destansı Karabağ Zaferine atfedilmiştir. Azerbaycan halkı yaklaşık 30 yıl sonra tarihi topraklarını düşman işgalinden kurtarmış olmanın mutluluğunu ve haklı gururunu yaşamaktadır.

Sovyetler birliğinin dağılma sürecinde Karabağ'da yaşayan Ermenilerin başlattığı olaylar sonucu, dış güçlerin de desteğini alarak 1988-1994 yılları arasında Azerbaycan'ın tarihi toprağı olan Karabağ ve çevresinin işgal etdiler. İşgale dünya adaleti yaklaşık 30 yıl sessiz kaldı. Bu sessizlik sürecinde Azerbaycan hem adalet aradı hem de güçlenmesi için durmadan, yorulmadan başarılı bir şekilde ilerledi. Aynı zamanda Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev başta olmak üzere devletin farklı makamında görevli kilit noktadaki bürokratlar önemli dış politika sergilediler ve zafere giden yolu aydınlatmağa başladılar. 27 Eylül 2020 tarihinde Ermenilerin ateşkesi ihlal etmesiyle Azerbaycan'ın Ali Baş Komutanı, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev şanlı ordumuza beklenen emri verdi. Karabağ ve etrafındaki işgal topraklarda başlayan operasyonlarda her geçen gün Azerbaycan Türklerini sevindiren haberler gelmeye başladı. 44 gün süren savaş sonrası Azerbaycan ordusu destansı bir zaferle 8 Kasım tarihinde Azerbaycan kültürünün ve müziğinin beşiği Şuşa ilini düşman işgalinden kurtarması sonucu, ermeni tarafı bükemediği eli öpmeye mecbur bırakıldı.

44 günlük savaş sırasında ister Azerbaycan'da, isterse Azerbaycan'dan uzakta yaşayan tüm soydaşlarımız tek vücut oldular. Yaşanan birlik ve inanç sonucunda Azerbaycan askeri kendilerine verilen manevi desteğin gücünü hissederek Karabağ'da zafer kazanmak için canlarını feda ettiler. Karabağ topraklarını bizlere Vatan toprağı olarak tekrar geri kazanmak için yaklaşık 3000 askerimiz şehit oldu. Bizlere düşen görev şehitlerimizin her birinin geride bıraktığı bir birinden farklı hikayelerine sahip çıkmak ve onların anılarını ölümsüzleştirmektir.

2020 yılı Azerbaycan tarihine zaferle sonuçlanan "44 günlük" destansı savaş olarak yazıldı. El ele vererek vatanımızın bir parçası olan ve işgal süresince yerle yeksan edilen şehirlerimizi, köylerimizi yeniden kurmak için çalışmalıyız. Başta Ali Baş Komutan İlham Aliyev olmak üzere zafere giden yolda canlarını feda eden şanlı ordumuza, askerlerimizin ailelerine, Azerbaycan'ın her coğrafyasından yardıma koşan soydaşlarımıza, Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşamalarına rağmen muhteşem birlik bereberlik örneği sergileyen Azerbaycan Diasporası teşkilatlarına, kısacası emeği olan her bir kese sonsuz teşekkür ederiz.

Dergimizin 17. Sayısında bir birinden farklı konularla yine sizlerin karşısındayız. Her sayıda olduğu gibi bu sayıda da Azerbaycan'ın cennet köşelerine ilişkin bilgiler sunmaya devam etmekteyiz. Bu sayıda savaşın önemli izlerini taşıyan ve kahramanlığın simgesi olan Gazi şehir Terter ele alınmıştır.

17. sayımızın hayırlı olmasını diler emeği geçen herkese teşekkür eder, dostlarımıza selamlarımı sunarak mesut ve bahtiyar bir hayat temenni ederim.

ALİ BAŞ KOMANDAN**Elmira YUSİFQIZI***tezkireshinas@gmail.com*

Sən uca tutmusan vətən bayrağın,
Səninlə fəxr edir bu el, bu oba.
Dəmir yumruğunla əzdin başını,
Nəhayət düşməni gətirdin yola.

Üzündə gülüş var, ay vətən oğlu,
Gül ki, gülüşünlə çiçəklər açsın.
Sənə çox yaraşır gülmək, ay İlham,
Gül ki, Qarabağa günəş nur saçsın.

Sən Heydər oğlusan, İlhamsan, İlham,
Düşməndə bir damla yox imiş vicdan.
Sən hünər göstərdin, tarixə düşdün,
Qəhrəman ordun var Ali Komandan.

Bizə İlham verdi, arxada durdu,
Düşmənin topunu havada vurdu.
Uca zirvələrdə Türkün bayrağı,
Vətən bayrağı ilə yanaşı durdu.

Eşq olsun igidlər doğan anaya,
Düşmənləri salan dərdə, bəlaya.
Hər bölgə alanda qürurla durdu,
Şuşa azad oldu, düşmən qovuldu.

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI: NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Münevver SÜLEYMANOVA

Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Özet

Birinci Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini kaybetmiş ve bir milyondan fazla insanımız öz ana-baba yurtlarından kovularak göçkün hale düşürülmüştür. Her zaman kalbimizin bir tarafında sızlayan yara olarak daima kanayan Karabağ yaramız, elbet bir gün iyileşecek ve yurtlarına kavuşma hasretiyle ve 30 yıllık bir özlemle insanlarımız tekrar öz ana-baba yurtlarına kavuşacaktı. Esas hedefi barıştan yana olan devletimiz, 2018'de ermeni devrimi sonucunda iktidara gelen Nicole Paşinyan'ın "Karabağ Ermenistandır ve nokta" gibi popülist ifadeleriyle ve Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarına durmadan yapılan yasadışı ziyaretleri sonucu barış süreci ciddi biçimde sarsıldı. Nihayet 27 Eylül 2020 tarihinde beklenen zaman yetişti ve Ermenistan yeni bir askeri provokasyon başlatarak Azerbaycan topraklarına saldırdı. Ama bu defa farklıydı ve düşünülenin aksine Azerbaycan Ordusu'nun 44 gün boyunca devam eden karşı saldırı operasyonu 10 Kasım günü tarihi zaferimizle sona erdi. 44 gün boyunca cesaretle tüm saldırılara göğüs geren ve kendi haklı davasını sonun kadar savunan şanlı Azerbaycan Ordusu, böylece dillere destan bir zafer tarihçesi yazdı. "Demir yumruk" operasyonu ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Ali Baş Komutan İlham Aliyev'in bilge ve ileri görüşlü bir siyasetçi olduğunun yanı sıra, zor şartlarda ustaca yönetme ve doğru kararları verme yeteneğine sahip olduğunu bir kez daha dünyaya gösterdi. Karabağ Azerbaycandır!

Anahtar kelimeler: Karabağ, Azerbaycan, demir yumruk, barış, zafer.

SUMMARY

After the First Karabakh War, Azerbaijan lost 20 percent of its territory and more than one million of our people were expelled from their native parents' homes. Our Karabakh wound, which is always bleeding as a wound that always aches in one side of our heart, would certainly heal one day and our people would reunite with their longing for their homeland and with a longing for 30 years. Our state, whose main goal is for peace, was seriously shaken by the populist statements of Nicole Pashinyan, who came to power as a result of the Armenian revolution in 2018, such as "Karabakh is an Armenian and the point" and the ongoing illegal visits to the occupied territories of Azerbaijan. Finally, on September 27, 2020, the expected time came and Armenia started a new military provocation and attacked the Azerbaijani territories. But this time was different and contrary to what was thought, the counter-offensive operation of the Azerbaijan Army, which lasted for 44 days, ended with a historical victory on November 10th. The glorious Azerbaijan Army, which bravely endured all attacks and defended its just cause for 44 days, thus wrote an epic history of victory. With the "iron fist" operation, the President of Azerbaijan once again showed the world that Ali Commander-in-Chief Ilham Aliyev is a wise and far-sighted politician, as well as having the ability to lead skillfully and make the right decisions under difficult conditions. Karabakh is Azerbaijan!

Key words: Karabakh, Azerbaijan, iron fist, peace, victory

Giriş

Ermenistan 27 Eylül 2020 tarihinde yeni bir askeri provokasyon başlattı ve Azerbaycan topraklarına saldırdı. Azerbaycan Ordusu'nun 44 gün boyunca devam eden karşı saldırı operasyonu tarihi zaferimizle 10 Kasım günü sona erdi. Aynı gün Azerbaycan, Rusya Cumhurbaşkanı ve Ermenistan Başbakanı tarafından imzalanan ortak bildiri ile Silahlı Kuvvetlerimizin askeri cephedeki büyük zaferi diplomatik alanda resmileştirildi. Böylece halkımızın 30 yıllık toprak özlemi sona erdirildi ve adalet sağlandı. Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'ndaki zaferinde, ali baş komutanımızın defalarca vurguladığı gibi, halk ve devletin karşılıklı işbirliği gücümüze güç kattı ve zaferin elde edilmesinde önemli bir rol üstlendi. Başka bir deyişle, Halk-Prezident ve Ordu birliği, toprak bütünlüğümüzün yeniden tesis edilmesinde ve topraklarımızın işgalden kurtarılmasında önemli bir rol oynadı. Ermenistan'da ve yurtdışında yaşayan ermeniler, PKK, PYD/YPG, ASALA ve Ortadoğu'daki diğer terör örgütlerinin işgalci ve suçlu birliklerine karşı bir buçuk ay boyunca cesaretle tüm saldırılara göğüs geren, kendi haklı davasını sonun kadar savunan şanlı Azerbaycan Ordusu, böylece dillere destan bir zafer tarihçesi yazdı. Öyle bir zafer, öyle bir kahramanlık destanı ki bu zaferin ve zafer eksenli yolun stratejik ve taktik hamleleri tüm yönleriyle gelecek eğitim ve askeri eğitim alanında, tarih ders

kitaplarında araştırılarak yazılacak, hatta hikaye ve romanlarda bile kahramanlık destanı şeklinde kendine yer bulacaktır.

Zafere giden yol.

Birinci Kara bağ Savaşı sonucunda Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini kaybetmiş ve bir milyondan fazla insanımız ana-baba yurtlarından kovularak göçkün hale düşürülmüştür. Bunun sonucu olarak Azerbaycan Cumhuriyeti 1994 yılında imzalanmış Bişkek Protokolünden sonra Ermenistan la BM Güvenlik Konseyi'nin işgalci güçlerin Azerbaycan topraklarından kayıtsız şartsız çıkarılmasına ilişkin kararlarını uygulamak için çeşitli uluslararası kuruluşlarla uzun süreli diplomatik görüşmeler yaptı. Ermenistan'ın işgalini tartışmasız bir şekilde kımayan ve işgal altındaki topraklardan koşulsuz geri çekilmesini talep eden dört BM Güvenlik Konseyi kararının 1993 yılında kabul edilmesine rağmen, bunların hiçbiri uygulanmadı ve zaman geçtikçe de uygulanmasına engel olundu. 1992'de AGİT Minsk Konferansı'nın (daha sonra adı Minsk Grubu olarak değiştirildi) kurulmasına, çatışmanın barışçıl ve müzakere edilmiş çözüme bir arabuluculuk misyonuna emanet edilmesine ve 1997'de Rusya, Fransa ve Amerika Birleşik Devletlerinin katılımlarıyla ortak eşbaşkanların oluşmasına rağmen bugüne kadar, çatışma çözülmemiş ve donmuş durumda kalmaktaydı. Azerbaycan bu süre zarfında yine boş durmamış, uluslararası kuruluşların barış platformlarının yanı sıra, bölge ülkelerinin çatışmanın çözümüne yönelik girişimlerinde de yakından yer almıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 2011'de Kazan'da Rusya önderliğinde düzenlenen bir zirvede, Ermenistan'ın işgal ettiği yedi bölgeyi Azerbaycan'a iade etmeye hazır olduğunu belirten bir Kazan belgesini imzalamayı reddetti. Bunun başlıca nedeni ise, Azerbaycan'ın çevre illerle birlikte Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan dışındaki herhangi bir statüsünü dışlamasıydı.

Buna ek olarak, AGİT Minsk Grubu eşbaşkanlarının Ermenistan'dan "işgal altındaki bölgeleri terk etme" yönünde somut bir talebinin olmaması, Dağlık Karabağ sorununun çözümünü şu ana kadar engellemiştir. Bunun sonucu olarak yerigeldiğinde Azerbaycan'ı eleştiriyorlar veya genel olarak bir "barış" anlaşması talep ediyorlar ve talebin yanı sıra Ermenistan'ı aktif olarak da silahlandırıyorlardı [1, s.5]. 2016 yılı sonrası Madrid ilkeleri veya yapılanmalara dayalı yapılan barış görüşmeleri, 2018'de ermeni devrimi sonucunda iktidara gelen Nicole Paşinyan'ın "*Karabağ Ermenistan'dır ve nokta*" gibi popülist ifadeleriyle ve Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarına durmadan yapılan yasadışı ziyaretlerle, devam eden barış süreci ciddi biçimde sarsıldı.

Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, ayrılıkçı rejimi müzakere masasına getirmek için barış görüşmelerinin formatını değiştirmeye çalıştı. Nitekim geçen yıl Ağustos ayında işgal altındaki Dağlık Karabağ bölgesine yaptığı ziyarette Paşinyan, "Karabağ Ermenistan'dır" gibi popülist bir cümlele Azerbaycan tarafından eleştirildiğini söyledi. Bütün bunların barış görüşmeleri üzerinde çok olumsuz bir etkisi oldu ve uzlaşma için siyasi arenayı tamamen kapattı.

12 Temmuz 2020'de Ermenistan silahlı kuvvetleri, topçu ve büyük kalibreli silahların yardımı ile Azerbaycan-Ermenistan sınırındaki Tovuz bölgesi Ağdam köyü istikametinde Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin mevzilerine saldırı başlattı. Saldırı sonucunda 11 Azerbaycan askeri şehit edilerek çok sayıda asker yaralandı, sivillerin yanı sıra sivil tesisler, köydeki evler ve bir hastane binası da ağır hasar gördü. Ermenistan, Karabağ'dan yüzlerce kilometre uzaktaki Tovuz'a saldırarak Azerbaycan'ı tüm dünya gözünde itibarsızlaştırmaya, dünya çapında projelerin uygulanmasını durdurmaya, güvenilir bir ortak haline getirmeye, gerçeklerin önüne koymaya çalıştı. Tovuz'da ve çevre köylerde başlatılan ve yukarıda bahsedilen olaylar, Azerbaycan devletinin, Azerbaycan halkının ve ordusunun son sarrını ve barış görüşmeleri için umutlarını artık tüketti. Topluca ele alındığında, Ermeni askeri-siyasi liderliğinin amacının bölgede yeni bir gerilim kaynağı yaratmak ve çatışmanın coğrafi alanını genişletmek amaçlı kendisinin de tarafı olduğu CSTO'nun (Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü) müdahalesine karşı kendisini haklı çıkarmak olduğunu söyleyebiliriz.

Temmuz olaylarının ardından durumun normale dönmesi beklense de, Eylül ayı başlarında ayrılıkçı rejim başkanı Arak Arutyunyan sert bir açıklama yaptı: "Görüşmeleri tartışmak yerine gerçekçi olalım ve savaşa hazırlanalım". Hiç bir görüşme olmayacak, bunu görmüyorum. "Dağlık Karabağ ayrılıkçıları için Ermenistan ile Azerbaycan arasında, anlaşmazlığı çözmek için AGİT Minsk Grubu tarafından Azerbaycan ve Ermenistan'a sunulan ana paket olan "Madrid İlkeleri" de dahil olmak üzere bilinen paketler ve müzakerelerin tamamen kabul edilemez olduğunu söyledi.

Ermeni birliklerinin Dağlık Karabağ'dan kayıtsız şartsız çekilmesine ilişkin dört BM Güvenlik Konseyi kararına rağmen, Ermenistan tarafı tuhaf açıklamalar yapmaya devam etti. Herkes için uzun yıllardır devam eden müzakerelerin herhangi bir sonuç vermediği zaten biliniyordu. Aynı zamanda, Ermenistan tarafının işgal altındaki Azerbaycan topraklarının yasadışı olarak yerleştirilmesi, Lübnanlı Ermenilerin bu bölgelere kasıtlı olarak yerleştirilmesi ve Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında yol altyapısının inşası ile ilgili izlediği politika durumu daha da kötüleştirdi ve müzakere sürecini durdurdu [4].

Azerbaycan kazandı. Ermenistan teslim olmaya mecbur bırakıldı.

27 Eylül 2020'de başlayan savaş, sonuç olarak Azerbaycan için tam bir tarihi zaferle sonuçlandı. Bu dönemde muafif Azerbaycan ordusu yaklaşık 300 köyü, 5 şehri, 4 kasabayı ve çok sayıda stratejik yüksekliği düşman işgalinden kurtardı. Düşmanın ekipmanlarının çoğu imha edildi ve canlı gücü ciddi şekilde tahrip edildi. Azerbaycan'ın askeri tarihinde bir yenilik olan ve savaş stratejisine en modern silahları katması ve uygulaması, en az kayıpla kısa sürede düşmanın askeri teçhizatının büyük bir kısmının tahrip olmasına ve düşmanın canlı gücüne ciddi bir darbe indirdi. Azerbaycan Ordusu'nun yürüttüğü son derece profesyonel "demir yumruk" operasyonu, dünya çapında savaşlar doktrininde ciddi değişikliklere yol açacaktır. Kendisi hakkında yenilmezlik sendromu yaratan ermeni silahlı kuvvetleri kısa sürede dağıtıldı. Ateşkes a rifesinde, yenilmez ordu mitolojisi ni yara tan Ermeni ordusu, artık merkez bir komuta sahip olmayan asi grupların direnme yeteneklerini kaybettiğ in i hatırlattı. Bundan sonra Ermenistan'ın devlet olarak Ermenistan silahlı kuvvetlerinin toparlanması uzun yıllar a lacaktır. [8]

10 Kasım 2020'de Ermenistan'ın teslimiyet eylemini imzalamasıyla Azerbaycan, Va tan uğur unda Savaşı'ndaki zaferini resmileştirdi. Azerbaycan, Rusya ve Ermenistan üçlü bir bildiri imzaladı. Üçlü açıklamanın şartlarına göre, Kelbecer 15 Kasım'da, Ağdam 20 Kasım'da ve Laçın 1 Ara lık'ta teslim edildi. Ermenistan bu bölgelerden Ermenistan yönünde askeri birliklerini çek di ve bu topraklar Azerbaycan Ordusu'nun kontrolüne geçti. Tarihi za ferlerimizden bir diğeri ise Azerbaycan'ın bu üç bölgede askeri harekat yapmadan onları siyasi işğalden kurtararak yargı yetkisine geri döndermesidir. Bu 3 bölgenin siyasi kurtuluşu, bizim uzun yıllardır sürdürdüğümüz diplomatik ve yaptığımız askeri za ferimizin sonucuydu. Laçın'ın tamamen kurtarılmasından sonra Devlet Sınır Denetim Birliği, Azerbaycan'ın toplam sınır ölçüsü 3360 km olan tüm su ve kara sınırlarında vatanımızın sınırlarını koruyacak [6].

Demecdeki bir diğ er önemli nokta ise Da ğlık Karabağ'a herhangi bir statü verilmesinin söz konusu olma dığı ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tam olarak sağlandığı beyanattır. Bu, Azerbaycan'ın kararlı ve koşulsuz zaferinin açık bir kanıtıdır ve artık askeri birlikler arasında herhangi bir temas hattı yoktur. Ateşkes şu anda Ermenistan ve Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin pozisyonlarına göre tanımlanıyor. Bölgede barışı koruma stütüsünde sınırlı bir birliğ e sahip Rus silahlı kuvvetleri konuşlandırıldı. Barış güçlerinin konuşlanma süresi 5 yıl olarak belirlendi. Üç ülke arasında varılan anlaşma, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün tam olarak y eniden tesis edilmesi ve Nahçıvan ile Azerbaycan arasındaki toprak bütünlüğünün gerçekleştirilmesi, Nahçıvan ablukasının kaldırılması ve kardeş Türkiye'nin barış sürecinde yakından iştirak etmesi şeklindedir. Genel olarak, büyük siyasi ve diplomatik çabalarla elde edilen tüm bu başarılar, Azerbaycan'ın tarihi zaferinin ve işğalci Ermenistan ile dünya ermenilerinin ağır, ölümcül yenilgisinin bir ifadesidir [3].

Anlaşmaya göre, ülke içinde yerinden-yurdundan edilmiş göçkünler , BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin gözetiminde Da ğlık Karabağ topraklarına ve çevre bölgelere zamanla geri dönecek. Sonuç olarak ana-baba yurtlarından göçkün edilmiş Azerbaycanlı vatandaşlarımız Da ğlık Karabağ'a geri dönecek ve kendi yurtlarına tekrar kavuşacaklar. Ayrıca, 1990'ların başında işgal edilen Kazak bölgesine ait köyler ve Nahçıvan'ın Kerki köyü işğalden kurtarılacak.

Demec in ilk maddesinde adı geçen tarafların bugünkü konumlarında kalmaları Azerbaycan'ın doğrudan çıkarımadır. Çünkü Ermenistan bu savaşta bir başarı elde edemedi. En önemlisi, statüko de ğişt i ve bugün Azerbaycan anlaşmazlığı çözen taraf olarak önemli rol üstlendi.

Bu savaş, Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Ali Baş Komutan İlham Aliyev'in bilge ve ileri görüşlü bir siyasetçi olmasının yanı sıra, zor şartlarda ustaca yönetme ve doğru kararları verme yeteneğine sahip olduğunu bir kez daha dünyaya gösterdi. Bu arada, savaş günlerinde ulusal öneme sahip yabancı medya ve TV kanallarıyla yaptığı röportajlarda devlet başkanı, ikna edici argümanlarla devletimizin ve halkımızın gerçek sesini dünya toplumuna aktarmış, sürece büyük bir ustalıklarla müdahale edilmesini engellemiştir. Azerbaycan'ın sadece savaş alanında değil, enformasyon savaşında da ermenileri, ermeni yönetimini ve ermeni lobisini kararlılıkla mağlup ettiği söylenebilir.

Rusya ve Türkiye'nin savaşın gidişatındaki rolü.

Türkiye'nin sağlam duruşu, çatışmaya birçok tarafların müdahale girişimini engelledi. Azerbaycan da çatışmanın çözümüne Türkiye'yi aktif olarak dahil edebildi. Türkiye her zaman olduğu gibi Karabağ meselesinde Azerbaycan'ın yanında yer alıdı ve şu anda bölgede güvenliğin ana garantörlerinden biri haline gelerek yanımızda yer almağa devam ediyor. Güney Kafkasya politikası Osmanlı devleti için temel önceliklerden biriydi ve Türkiye'nin Da ğlık Karabağ ihtilafındaki son faaliyeti ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya katılımı, İkinci Karabağ Savaşı'nı sona erdiren 10 Kasım bildiri si ile uluslararası düzeyde teyit edildi [7].

Birinci Karabağ Savaşı'ndan farklı olarak İkinci Karabağ Savaşı, Türkiye'nin siyasi katılımı ve arabuluculuğuyla sona erdi. Artık yeni dönemde Rusya, ABD ve Fransa yerine Rusya ve Türkiye'nin gözlemci ve arabulucu rolü ön plana çıktı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan en başından beri

her konuşmasında Azerbaycan ile birlikte olduklarını söyledi. Azerbaycan halkının bu haklı davasında her zaman yanımızda olmamız gerektiğinin yapılması gereken en doğru şey olduğunu vurguladı. 10 Kasım açıklaması askeri aşamayı sonlandırsa da, Dağlık Karabağ sorununun kesin olarak çözüldüğünü söylemek zor. Türkiye'nin sorunun çözümüne geleceğine yönelik sonraki askeri aşamalara garantör olarak katılması, Azerbaycan'ın son süreçlerdeki temel kazanımlarından biri olmuştur. Öte yandan, Dağlık Karabağ dahil diğer tüm alanlarda resmi Bakü'nün Türkiye ile yakın çalışma fırsatından memnun olduğuna şüphe yok. Muhtemelen, Azerbaycan ve Türkiye ordularının askeri-stratejik düzeyde yakın işbirliği ve bir miktar entegrasyonu daha ileri bir aşamada bir öncelik olabilir. Türkiye'den destek ve dayanışma gösterisi Azerbaycan halkı tarafından büyük beğeni topluyor, aradaki dostluk ve kardeşliği daha da güçlendiriyor.

Buna ek olarak, Ermenistan dünyanın çeşitli ülkelerinin medyasında, Türkiye ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaşa karışmasını yanlış bir şekilde abartarak, önde gelen güçlerden destek arayarak yalan haberler yaymaya devam etti. Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, kendisiyle röportaj yaptığı "Rusya 1" kanalının "60 dakika" programında sorulan soru üzerine yorum yaparak, Ermeni yalanlarını ikna edici argümanlar ile bir kez daha ortaya koydu [2, s. 4].

Rusya'ya gelince, "Karabağ sorununun" tam çözümünün Rusya'nın şu anki çıkarlarına uygun olmadığı unutulmamalıdır. Çünkü Moskova sorundan yararlanmak ve her iki ülkenin uluslararası faaliyetlerini ve bölgesel politika sınırlarını etkisi altında tutmak istiyor. Rusya, Dağlık Karabağ sorununun çözümü için bir barış planı sunarak kendisini barışın garantörü olarak konumlaymaya çalıştı. En önemlisi, diğer AGİT eşbaşkanları olan Fransa ve ABD'yi görüşmelerin dışında tuttu. Güney Kafkasya'da önemli bir söz sahibi olduğunu gösterdi. Rusya atışkes sağlamak için elinden geleni yaptı ve çatışmadaki tarafların konumunu göstermeye çalıştı. Rusya, Ermenistan'ı açıkça silahlandırmış olsa da, pek çok konuda tek taraflılığını sürdürmüştür. Bununla birlikte, Rus medyasının çoğu (Russia 24, Russia 1, Dojd, Russia Today, RBK kanalları, WarGonzo projesi) çatışma konusunda önyargılı bir tutum sergiledi.

Ermenistan'ın savaş sırasında ana hedefi, Rusya'yı çatışmaya üçüncü bir taraf olarak dahil ederek Azerbaycan ordusunun karşı saldırısını durdurmaktır. Ancak Rusya, bu durumda çatışmaya dahil olmanın Kremlin için Kafkasya bataklığı anlamına geldiğini anlıyordu çünkü bu durumda Türkiye ve NATO sürece katılacaktı. Bu Rusya için pek de iyiye işaret değildi. Bu nedenle Rusya, ermenilerin isteklerini reddetti [5]. Son olarak, Bildirgeyim zayıf 3 ülke varsa, ana sunucusu Azerbaycan ve Rusya oldu. Rusya'nın bölgedeki varlığı bugün bir zorunluluktur. Ancak Rus tarafı, Azerbaycan'a özel bir jest yapma ve barışı gücü birliklerini liderliğini Azerbaycan'ın tarihi Azerbaycan kenti Derbent'in Çinarlı köyünde doğan Rustam Muradov'a emanet etti.

Rusya ve Türkiye arasındaki işbirliği, bölgesel güvenlik açısından önemli bir faktördür. Türkiye ve Rusya'nın çabalarını birleştirmesi, zamanla Dağlık Karabağ sorununun siyasi çözümünü hızlandıracaktır.

Sorunun çözümü bölgenin hızlı gelişmesine yol açacak

Sonuç olarak bakacak olursak bugün Azerbaycan, Doğu Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlayan önemli bir ülke pozisyonundadır. Bugün bazı AB üye ülkeleri ihtiyaçlarının yaklaşık yüzde 40-50'sini Azerbaycan petrolünden karşılıyor. Petrol ve gaz boru hatlarına bir şey olursa, Ermenistan ciddi bir uluslararası baskı ile karşı karşıya kalacak. Bölgenin kalkınması için olumlu bir işbirliği formatı oluşturuldu. Bugün Türkiye, İran, Rusya ve Azerbaycan arasında hem üçlü hem de ikili formatta aktif işbirliği fırsatları var. Bu faktör tarih, ekonomi, ulaşım, jeopolitik ve en önemlisi bölgede güvenliğinin güçlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşma stratejik öneme sahip ve aynı zamanda Türkiye ve Rusya, ikili gündemdeki pek çok konuda ve bölgesel güvenlik konularında üst düzey bir karşılıklı anlaşmaya ulaştı. Enerji projeleri, ekonomi ve yatırım projeleri bu ülkeleri yakınlaşmaya hizmet edecek.

KAYNAKÇA

1. Adgözəlov K. Vətən müharibəsi: Azərbaycan regionun geosiyasi mənzərəsini dəyişməyə məzminədir. Sonun başlanğıcı: təcavüzkarın cəzalandırılması və havadarları / "Səs" qəzeti. 4 noyabr, 2020, №196. - s.5
2. Arif (Şıxəliyev) E. Ermənistan-Azərbaycan müharibəsi: Reallıqlar, təhdidlər və təhlillər / <http://www.qafsam.org/page/649/az>
3. Bayramov V. İkinci Qarabağ müharibəsi – dövlətçilik tariximizin ən şərəfli səhifəsi / Xalq qəzeti, 24 noyabr, 2020-ci il.
4. Mirzəyev E. İkinci Qarabağ müharibəsi səbəb və ilkin şərtlər / <https://azlogos.eu/ikinci-qarabağ-muharibəsi-səbəblər-və-ilk-in-sərtlər>.
5. Tağıyev T. Azərbaycan Ermənistanı həm də diplomatik nöqətdə saldı / Bakı Xəbər. - 23 oktyabr. 2020-ci il, s.10.
6. Zaman E. Ermənistan kapitulyasiyaya məcbur edildi / İki sahil qəzeti, 11 noyabr, 2020-ci il.
7. <https://xalqqazeti.com/mobile/az/news/64386>
8. <http://qobustan-ih.gov.az/news/566.html>

1918 MART AYINA KADAR İREVAN (ERİVAN) BÖLGESİNDE YOK EDİLEN VE DAĞITILAN MÜSLÜMAN KÖYLERİNİN LİSTESİ

Muhammet KEMALOĞLU

TRT Kurumu Genel Müdürlüğü, Sivil Savunma Uzmanı

Tabiki topraklar kolay alınmaz, alınmaz. Bu uğurda canlar karışır topraklara. Her toprakla buluşan can Vatan olur. Bu vesile ile Azerbaycanlı "Şehit Ailelerine, kardeş Azerbaycan halkına taziyelerimizi iletiyor, yarahlara da acil şifalar diliyoruz.

Tarihi harp meydanlarında kurup, kültür sahalarında yaşatan Türkler Karabağ'ı hem meydanlarda hem de masalarda da kazanmalıydı.

Hiçbir zaman tek başına bir başarısı olmayan, yüzyıllarca Türkün adaleti altında huzur ve refah içinde yaşayan bu az sayılı toplum ermeniler, I. Dünya Savaşı sonrasında da Sovyet desteği ile **Azerbaycan'ın İrevan Hanlığı ve Zengezur bölgesini** ele geçirdi. O tarihlerde İstanbul'dan herhangi bir ulaşım vasıtasıyla olursa olsun doğrudan Azerbaycan'a gidebiliyorken, İrevan'ın, Zengezur'un Azerbaycan'ın elinden alınmasıyla bugün Türkiye ile Azerbaycan arasında var olacak bu ulaşım imkânı kesilmmişti.

Dünya hiçbir örneği olmayacak şekilde bağımsız bir devletin toprakları ikiye bölünmüş ve araya saldırgan bir devlet dahil edilmişti. Bugün Azerbaycan'ın toprağı olan Nahçıvan'da yaşayan Türkler kendi ülkelerine, başkentlerine gitmek için İran'dan, Türkiye'den veya Gürcistan'dan geçmek zorunda. O tarihlerde Sovyetler, Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bu bölgelere Ermenileri göç ettirmiş ve bölgedeki baskın Türk nüfusu ve nüfuzu yok etmek istemişti ve de bu istek gerçekleştirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın Çarlık Rusya'sı için ağır siyasi sonuçları olmuştu. 1917 Ekim Devrim'i'nden sonra Rusya'da iktidara gelen Bolşevikler, 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması ile 1877-1878 arasında Osmanlı Devleti'nin sınırlarını tanımlaşlar ve böylece Ermenilerin iddia ettiği "Türkiye-Emenistan" planlarını bozulmuştu. Bundan sonra Ermeni milliyetçileri, suç faaliyetlerinin ana hedefi olarak Kafkasya'da devletlerini kumayı seçtiler. Elbette bu devletin kurulması, komşu ülkelerin (Azerbaycan ve Gürcistan) toprakları pahasına sağlanmalıydı. Birinci Dünya Savaşı'nın cephelerinde, özellikle Kafkas cephesinde değişim sürecinde Ermeniler, niyetlerini farklı kutuplardaki devletlerin çıkarlarına uyarlayarak, tarihi fırsattan yararlanmaya çalıştılar. Örneğin tebaası Osmanlılara karşı savaşan Ermeniler, Rus devletine hizmet ederek Türkiye içinde ikinci bir cephe açmayı ve bunun yerine bu topraklarda özerk bir devlet kurmayı hedeflediler. Ermeniler, gelecekteki devletlerinin Güney Kafkasya'daki topraklarını temizlemeye başladılar. Mart 1918'e gelindiğinde Ermeni silahlı grupları Erivan ilçesinde 32, Eçmiadzin ilçesinde 84, Yenibayezid ilçesinde 7 ve Sürmeli ilçesinde 75 olmak üzere 198 köy, yaklaşık 135.000 yurttaşımızı soykırıma maruz bıraktılar. 1918 Mart ayına kadar Erivan bölgesinin 199 Türk köyü, 1919 Eylül ayına kadar Eçmiyadzin bölgesinin 62 Azerbaycan köyü tümüyle yerle bir edildi. Müslüman ahalisi acımasızca katledildi. İnsanlar kılıçlarla parçalandı, mızraklarla delik deşik edildi, evlerin içinde çocukları canlı-canlı yakıldı, 3-4 günlük bebekler süngülere takıldı, 25 yaşındaki bir gelini diri-diri toprağa gömdüler. Böylece Erivan'dan Türk izlerini yok etmeye çalıştılar. Sağ kalan ahali ise İran ve Osmanlı topraklarına sığınmıştı.

Aşağıda Ermenilerin 1917 yılından 1918 Mart 1918 yılına kadar İrevan Türk topraklarında yaptığı imha hareketlerinin büyük bir listesini okuyacaksınız.

Kazaların, karakolların ve köylerin isimleri	Faaliyet Gösteren Çiftliklerin Sayısı	Nüfus		Genel
		Erkek	Kadın	
İrevan Kazası				
<i>I – Karakol Bölgesi</i>				
1. Demeçirmez	70	203	184	387
2. Zer	170	396	310	706
3. Kamal	100	335	290	625
4. Küdzecik	24	73	46	119
5. Mapos	90	250	176	426
6. Ohca verd	115	209	224	493
7. Puta	40	121	87	208
8. Kerıçpu	32	119	69	188
9. Koht-Tetirli	20	44	35	79
10. Eli-Kırnh	37	119	83	202
11. Ağamzalı	143	438	405	843
12. Cebeçili	63	193	162	355
13. Harıratlı	62	254	242	496
14. Uluzanlı	500	1684	1489	3173
15. Karadağlı	62	254	242	496
16. Karacar	64	328	310	638
17. Raganlı	56	229	203	432
18. Ebil-kend	34	134	122	256
19. Sabunçi	35	110	92	202
20. Kemerli	151	450	411	861
21. Toprakkale	56	216	199	415
22. Karakoyunlu	67	227	205	432
23. Düyin	92	187	145	332
24. Bzovend	28	59	37	96
25. Karagamzeli	160	437	378	815
26. Alpava	28	110	96	206
27. Dokuz	36	119	91	210
28. İneklı	37	102	83	185
29. Ağbaş	19	60	72	132
30. Novruzlu	16	129	102	231
31. Yamancı	107	396	367	763
32. Sederek	500	2297	1820	4117
Kaza Toplam Nüfusu	3015	10298	8707	19005
Sürmeli Kazası				
33. Elikoçak	69	242	225	467
34. Yukarı Vendümerek	13	56	51	107
35. Aşağı Vendümerek	12	99	133	232
36. Künde	16	129	120	249
37. Daşlıca	17	91	80	171
38. Esme	35	125	122	247
39. Karagüney	53	373	264	637
40. Küdce	18	172	164	336
41. Karakasır	24	148	118	266
42. Gizim Kale	18	172	148	320
43. Sıçanlı	18	59	50	109
44. Orhacı	193	1041	980	2021
45. İzdir-Meve	262	884	788	1672
46. Melekli	361	1100	1000	2100
47. Susatanabad	26	86	104	190
48. Ağamamef	130	330	290	620
49. Ağaver	42	121	85	206
50. Arapkirli	83	203	141	344
51. Kasımcı	80	192	176	368
52. Kuzuyüden	46	121	115	236

53. Kazançı	121	178	285	463
54. Kiti	165	397	354	751
55. Kulluk	101	390	370	760
56. Oba	120	401	319	720
57. Sarıçoban	63	164	164	328
58. Yukarı Çarıkçı	42	121	101	222
59. Aşağı Çarıkçı	15	60	84	144
60. Yaydlsi	226	800	700	1500
61. Emeret	40	123	131	254
62. Harabe-Ahıncan	145	452	380	832
63. Hesün-Kendi	79	291	259	550
64. Zülfükar	82	280	235	515
65. Kızıl-Zakir	49	160	139	299
66. Kazı-Kinlek	90	210	196	406
67. Mirşidli	6	22	19	41
68. Neccfli	11	62	65	127
II-Karakol Bölgesi				
69. Hasan-Han	110	328	290	618
70. Keççeli	80	310	290	600
71. Cennetabad	240	1200	890	2090
72. Dize	300	1000	823	1823
73. Karakoyunlu	28	81	58	139
74. Kırabçak	35	140	110	250
75. Öküzlü	20	70	53	123
76. Seferkulu	28	105	92	197
77. Tohakşanı Bayat	63	396	312	708
78. Tohakşanı Kacar	178	586	490	1076
79. Harabe-Ahıncan	42	137	102	239
80. Şpraçi	70	305	270	575
III- Karakol Bölgesi				
81. İnce	120	467	417	884
82. Supmalı	80	410	380	790
83. Pirli	92	400	410	870
84. Osman-key	20	70	45	115
85. Söyüdlü	50	180	139	319
86. Yukarı Katırlı	46	290	238	528
87. Cüvenli	25	133	93	226
88. Turabı	70	172	165	337
89. Mirzehan	219	110	98	208
90. Süki	39	197	168	356
91. Pirsah	56	291	232	523
92. Ekerek	72	371	287	658
93. Kamışlı	35	340	290	630
94. Aşağı Katırlı	21	136	129	267
95. Çinçavad	12	110	92	202
96. Kaçın	35	317	212	529
97. Ağdaş	46	218	192	410
98. Ağabey	27	135	116	251
99. Demirsıkan	83	447	396	843
100. Karacoran	53	412	367	779
101. Yanlı	31	322	267	589
102. Ağkosa	50	431	319	750
103. Siçanlı	50	375	298	673
104. Daşlıca	47	219	201	420
105. Kiriağac	40	217	209	426
106. Müçe	100	492	387	879
107. Erkov	93	476	367	843
Kaza Toplam Nüfusu	5 493	21 889	19 458	41 347

Eçmiadzin Kazası

<i>I-Karakol Bölgesi</i>				
108. Molla Dursun	35	172	148	320
109. Hacılar	29	130	118	248
110. Giremne	26	71	59	130
111. Eyarlı	70	176	177	353
112. Ağca-Kale	72	228	192	420
113. Aramlı	30	90	72	162
114. Zeyve	108	352	270	622
115. Kelanlı	159	388	380	768
116. Karkabazar	129	370	318	688
117. Gazlı-Kemerli	89	225	186	411
118. Sefiabad	29	138	105	243
119. Karaqoyunlu	74	240	232	472
120. Aramlı	39	198	172	370
121. Petrinc	75	286	240	526
122. Ayranlı	35	110	105	215
123. Tos	83	224	196	420
124. Yanbankam	388	1379	1038	2417
<i>II-Karakol Bölgesi</i>				
125. Küçükkend	32	175	195	370
126. Persi	42	180	143	323
127. Tekiye	145	382	343	725
128. Pemi	173	509	497	1006
129. Ahıs	74	195	170	365
130. Zeynel-buhak	45	150	145	295
131. Ketekli	24	120	122	242
132. Uşı	190	760	620	1380
133. Nezrevan	68	290	263	553
134. Engersek	25	114	95	209
135. Kana-buhak	18	120	91	211
136. Katır	270	130	78	208
137. Karacoran	65	201	194	395
138. Kürd-eli	27	75	60	135
139. Amamlı	82	310	78	208
140. Tuhunebi	52	201	178	379
141. Ekerek	99	352	377	629
142. Ergov	70	160	120	280
<i>III-Karakol Bölgesi</i>				
143. Yukarı Kerhun	213	608	545	1153
144. Aşağı Kerhun	120	328	297	625
145. Şorkend	62	210	198	408
146. Türkmenli	54	250	260	510
147. Molla-Bedel	52	168	167	335
148. Ağdis-Ark	110	364	356	720
149. Kerim-Ark	353	825	875	1700
150. Armudlu	42	152	157	309
151. İgdalı	143	446	434	880
152. Canfeda	218	690	628	1318
153. Yukarı Kulubeyli	42	171	115	286
154. Aşağı Kulubeyli	40	296	222	518
155. Saatlı	43	128	119	247
156. Kamışlı	24	126	112	247
157. Meto-Kalo	19	190	174	364
158. Katımbad	30	310	285	595
159. Reçder	66	130	96	226
160. Peznki	32	138	126	264
161. Hocayar	27	123	113	236

IV-Karakol Bölgesi				
162. Pertikan	64	278	218	496
163. Primelek	82	140	121	261
164. Şeyh-Karı	38	220	190	410
165. Kervansaray	85	120	90	210
166. Aralık	62	196	162	358
167. Kuluderviş	48	185	172	357
168. Eşnek	145	349	328	677
169. Talın	59	282	148	430
170. Mehriban	140	290	243	533
171. İrind	45	120	119	239
172. Yukarı Karanovmaz	70	210	184	394
173. Aşağı Karanovmaz	42	137	116	253
174. Aşağı Ağcakale	115	165	150	315
175. Sabunçu	32	93	72	165
176. Yukarı Kale -Küt	18	24	26	50
177. Aşağı Kale-Küt	17	47	48	95
178. Ahankçı	44	165	162	327
179. Gazbin	21	47	53	100
180. Karakulu	18	59	49	108
181. Susuz	18	47	43	90
182. Knik	19	43	48	91
183. Mustafato	60	147	132	289
184. Bozbur (kürd)	32	98	67	165
185. Aylanlı	100	157	149	300
186. Seyran- Kışlak	15	40	43	83
187. İlan-Kışlak	12	30	28	58
188. Udfan	90	175	125	300
189. Bayramlı	12	44	38	82
190. Kadim-beşir (kürd)	32	98	67	165
191. Yukarı Ağcakale	100	157	149	308
Kaza Toplam Nüfusu	5979	18967	16658	35625
Yenibayazıt Kazası				
I-Karakol Bölgesi				
192. Erzekend	80	295	298	593
II-Karakol Bölgesi				
193. Ağziber	116	413	342	755
194. Bıçlı	112	338	320	658
195. Ağkale	62	218	206	424
196. Eyriyeng	96	380	326	706
197. Hacı-Muğan	130	530	504	1034
198. Rehşenkent	72	253	226	779
Kaza Toplam Nüfusu	668	2427	2222	4649
İrevan'da Dağıtılmış ve Terk Edilmiş Köy Sayısı	15155	53581	47045	100626

Nüfusla ilgili veriler 1908 Kalkas yılına aittir.

Nüfusun 10 yılda %30 arttığını hesaba katarsak ve yukarıdaki rakama "34374" eklersek 135.000 elde ederiz.

Büro Başkanı (imza)

Sekreter (imza)

Azerbaycan'ın Gürcistan'daki Diplomatik Temsilcisi Enformasyon Daıresi Başkanı Asll için de geçerli (imza)ⁱⁱ

ⁱ Mustafayev, B. (2012). Kafkaslarda Müslüman-Müslüman-Türk Soykırımı (1905-1920), Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12 (1), 533-561 .; Niftəliyev, İ.(2013). İrevan quberniyasında erməni amansızlığı, Azərbaycan, 30 Mart, s.4.; Mustafa, N.(2010). 1918-1920-ci illərdə İrevan Quberniyası Ərazisində Azərbaycanlıların Soyqırımı, Xalq Gəzeti, 31 Mart, s.4.; Niftəliyev, İ.(2018). Qaçılmaz Acı Bir Həqiqət, Azərbaycan, 31 Mart, s.7.

ⁱⁱ <https://history.az/Kitabxana/Senedler/>

GENERALİN İTİRAFİ

Aslan KULİYEV / Yazar

aslanquliyev@mail.ru

Çeviri: Nurlan RASHIDOV

Şuşa 'ya bir nefes kadar yakınız (Baş Komutan)

Binbaşı yosunlu taşların üzerinde oturan savaşılarına bakıyordu. Verdikleri kayıplardan ve geri gönderdiği yaralılarından sonra dokuz savaşı kalmıştı. Yorgun ve uykusuzlardı.

Sadece er Daşdemirovun, bu zayıf, esmer savaşçının yüzünde bir gülümseme vardı. Binbaşı onu yanına çağırırdı. Eliyle ağaçların arasından hayal gibi görünen kayalıkları göstererek, "Düşmanın Şuşa civarındaki en güçlü savunma birimi o kayalıkların arkasındadır. Gidiyorsun, kaç kişi olduklarını ve nasıl silahlandıklarını öğrenip dönüyorsun. Onları temizlemezsek, kanatlardan ilerleyen birliklerimiz için bir tehdit olacaklar."

Er Daşdemirov göz açıp kapayıncaya kadar ağaçların arkasında kayboldu. Çevik, güçlü bir askerdi, ağaçların arasından kayalıklara doğru özgüvenle gidiyordu. Ormanın kokusu, havası, sonbahar yaprakları, yapraklar arasında yükselen sonbahar çiçekleri onun için ne kadar doğaldı! Asker, ormanına ve toprağına sahip çıkmaya gelmişti. Yakında Şuşa'yı özgürlüğüne kavuşturulacağını düşündüğünde, kalbi sanki göğsünü yırtıp çıkmak istiyormuş gibi çarpıyordu.

Kayalıklara yaklaşırken adımlarını yavaşlattı. İleriye, etrafına bakarak, her sesi dinleyerek dikkatlice yürütüyordu. Oraya vardığında kayalara tırmanmaya başladı. Asker arkadaşları ona keçi gibi kayalara tırmandığını söylerdi. Gerçekten de hiç kimse onun gibi sarp kayalıkları geçemez, kimse onun gibi kayalıklara tırmanamazdı.

Kayanın en yüksek zirvesine tırmandı. Kayaların arasından sürünerek ilerledi. Dibi görünce durdu. Dürbünü çıkarıp bakmaya başladı. Kayanın arkasında birçok savaşçı vardı. El bombaları, makineli tüfekler ve hatta toplarla silahlanmışlardı. Aceleyle militanları saydı, yaklaşık üç yüz kişi vardı. Yanlarından bir yol geçiyordu ve yolun diğer tarafında yoğun ormanlar vardı. Doğrudan kayaların üzerinden geçmek zor ve üzerlerine gülmek tehlikeliydi. Kayanın kenarlarından dolaşarak arkalarına geçmek zorundaydılar.

Geride döndü, kayadan inip ormana vardığında hüsrana uğramış halde kendine söyleniyordu: Ne yapabilirim ? Yalnız olmasam, geri dönmez bu köpeklerin üzerine gider, hepsini gebertirdim !"

Aniden kulağının dibinde bir ses duydu: "Yalnız değilsin. Git, köpeklerin üzerine ve onları gebert ! "

Duraksadı, etrafına bakındığında yanında duran saç-sakalı bembeyaz olsa da, suratından orta yaşlı gibi görünen silahlı bir adamı fark etti. Ağaçların arasında onun gibi en az elli-altmış savaşçı daha vardı. Hepsi silahlıydı. Kendini kaybetmiş halde sordu:

-Siz kimsiniz ?

Adam dedi, biz Birinci Karabağ Savaşı'nda mücadele eden savaşçılarız. Sizi bekliyorduk. Geleceğinizi biliyorduk.

Asker duyduklarına inanmıyordu, peki siz neredeydiniz ? Buraya nasıl geldiniz ? Bizden başka burada savaşçılarımız olmamalıydı.

Adam ona çok konuşmaya izin vermedi, biz hiçbir yerden gelmedik, biz buradaydık, dedi. Uzatmayalım, konuşmak için zaman yok. Üç gruba dağılıyoruz, bir grup sağdan, bir soldan, kayalıkları dolanıp düşmanın sağ ve sol kanatlarını saracağız. Bir grupsa sağa dönüp ormana giden yolu geçerek ormana girecek ve düşmanın arkasına geçecek. Ağaçların ve taşların arkasına saklanıp saldırgan bir pozisyon aldıktan sonra bir güvercin sesi duyacaksınız.

Bu, saldırıyı başlatmak için bir işarettir. Önce el bombası atacağız, sonra silah kullanacağız. Kimse hayatta kalmamalı, yoksa Şuşa'ya geldiğimizi haber eder, saldırı planını bozarlar. Sağ kanattakiler sağdakileri, sol kanattakiler soldakileri, arkadakiler ise ortadakileri vuracak. Asker, arka gruba sen liderlik edeceksin. Gidelim

Göz açıp kapayıncaya kadar eski savaşçılar üç gruba ayrılarak sağa sola hareket etmeye başladılar. Asker yanında on beş-on altı askerin durduğunu görünce tereddüt etmeden ilerledi. Artık asıl mesele onların kim oldukları, nereden geldikleri ya da nasıl geldikleri değildi. Asker daha yalnız değildi.

"Hadı gidelim!" dedi ve öne çıktı. Savaşçılar tek kelime etmeden takip ettiler. Eylemleri askeri ürküttü, ayakları yaprakların üstünde ses çıkarmadı, sanki yere basmıyorlar, havada yürüyorlardı.

Kayalıklardan sağa dönerek yola çıktılar, yolu geçip ormana girdiler ve ormanın içinden geçerek aşağıya doğru gittiler. Düşmanı takip ettikten sonra sessiz adımlarla onlara yaklaşmaya başladılar. Düşman militanlarından on beş ya da yirmi adım uzaktayken durmaları için işaret verdi. Onlara ağaçların arasında saklanmalarını ve mevzilenmelerini, el bombalarını çıkarıp yanlarına koymalarını ve silahlarını düşmana doğrultup hazır durmalarını emretti.

Kuş sesi duyulur duyulmaz ağağa kalktılar ve düşmana el bombaları attılar, sağ ve sol ka natlardan da el bombaları yağmuruna tutulan düşmanlar havada uçuyor, ba ğınıyor, çı ğlık atıyor ve bilinmedik yön lere doğru koşuyorlardı. Sonrasında otomatik sila hlar devreye girdi ve milita nlar kaçamadı. Asker ilk kez sava şçı lanno kadar ustaca ve kahramanca sava ştı ğını gördü, boş tek bir menmi a tılmıyordu, tüm atışlar isabetliydi.

Militanları yok etmek uzun sürmedi. Saklandıkları yerleri bırakıp düşmanın mevkesine gittiler ve tek bir kişi hayatta kalmadı. Ona yalnız olmadığını söyleyen adam gü lümsedi ve "Sava ş bitti, geri dönüp komutanınıza yolun açıldığını söyleyebilirsiniz".

Asker ş a ş kınılıkla sordu:

- Peki siz?

"Gidiyoruz" dedi yaş lı sava şçı .

"Nereye?"

- Geldiğimiz yere.

Ya ş lı sava şçı uzaktan bir sesle, "Sen anlamadın, biz eski sava şçı ların ruhlarıyız" dedi. Bu topraklar için sava şırken, topraklarımızı iş galden kurtarmadan ölürsek, bir gün Azerbaycan askerleri uyuduğumuz toprakları kurtarmaya geldiğinde, kendimiz olmasak bile ruhlarımız onlarla sava şacaklarına yemin ettik. Sözümüzü tuttuk.

Askerin gözü önünde bir hayal gibi eriyen eski sava şçı lar, ağaçlara katılıp ağaç, taşlara katılıp taş, toprak olup toprak oldular. Asker gördüklerine inanmadı, bir ağa ğı bir yukarı koşup kendisiyle bir süre önce sava şan sava şçılara seslendi: "Hey, nereye gittiniz ? Neredesiniz ? "

Ona cevap verecek kimse yoktu. Yolun sağ tarafında bir meşe ağacının gövdesine sarıldı ve heyecanlı, "Senin bir ağaç olmadığını zaten biliyorum, sen bir sava şçısın" dedi. Neden bana ses vermiyorsun ? Neden taş a ağaca dönüyorsun ? Haydi, Ş uşa 'yı iş galden kurtarmak için birlikte son sava şa gidelim !

Aniden ağaçtan bir ses geldi: "Artık bizi rahatsız etme. Git ve komutanına haber ver!"

Asker sa çlarının diken diken olduğunu hissetti, arkasını döndü ve tüm gücüyle koşmaya başladı. Dalları ve dikenlerin yüzünü yırtmasını umursamadı ve dikenli çalı ların, ağaçların arasından bir yılan gibi süründü. Gruba ulaştığında, binbaşı gözlerine inanamadı. Askerin kafasındaki sa çı diken diken olmuştu, yüzü bembeyazdı, zorlukla nefes alıyordu, konuşamıyordu. Her şey onun korkunç bir şeye tanık olduğunu gösterdi. Binbaşı ona bir bardak su verdi ve asker suyu alıp içtikten sonra biraz sakinleşip kırık bir sesle şöyle dedi:

- Orada yaklaşık 300 düşman militanı vardı. Biz hepsini yok ettik.

Binbaşı duyduğuna inanamadı:

- Siz, yani kim ?

- Ben ve eski sava şçı lar.

- Eski sava şçı lar orada ne yapıyorlardı ?

- Onların ruhlarıydı, kendileri değil.

- Kimlerin ? - Binbaşı askerın ş a ş ırđından emindi.

- "Size söyledim eski sava şçı lar" dedi asker ağır bir şekilde.

- Nasıl yani ? Ruhlarla birlikte sava ştınız ve militanları yok ettiniz?

- "Evet," asker onayladı.

Binbaşı'nın ısrarı üzerine asker tüm hikayeyi olduğu gibi anlattı. Binbaşı ona inanamadı, askerine kabus gördüğünü düşündü. Hangi eski sava şçı , hangi ruhlar?

Askerlerine hazırlanmalarını ve ayrılma larını emretti. Er Daşdemirov onlara kılavuzluk ediyordu. Binbaşı askere ne kadar inanırsa inansın, onu bir an bile gözünün önünden ayırmıyordu ve sava şçı larına tetikte olma larını işaret ediyordu. Askerin ne dediğini anlamadı. İ leride onları her türlü sürpriz bekleyebilirdi. Belki de

eski savaşırların ruhlarının kendisiyle birlikte savaştığını ve militanları yok ettiğini söyleyen asker, aslında militanları alama geçirmişti ve düşmanlar çoktan onları bekliyordu?

Kayalıkların yanından geçip yola vardıklarında binbaşı daha da şaşırmişti. Asker haklıydı. Burada düşman militanlar her yere dağılmıştı, yaraları hala kanıyordu. Birinin askere yardım ettiğine şüphe yoktu, bu bir on veya on beş kişinin işi değildi. Öyle olsa bile, eski savaşırların ruhlarına hala inanmıyordu, ama asker daha önce söylediklerini doğrulayıp söylediklerine hiçbir şey eklemeyince şaşırıyordular.

Her neyse, yoldaki son savunma engeli kaldırılmıştı ve kanattakiler artık ilerleyebiliyordu. Bu grubun komutanları ile özel bir telefonla görüşüldü.

Arka cepheden yardıma gelmeleri uzun sürmedi. Ordu saldırdı. Azerbaycan askerleri kahramanlıklarıyla dünyayı şaşkına çevirerek, son otuz yıldır kültürün beşiği, kutsal şehir, her Azerbaycanlının kalbi olan Şuşa'yı kurtardılar. Başkomutan Şuşa'nın kurtuluşunu Şehitler Hiyabanı'ndan halkına müjdeledi. Şuşa'nın işgali gününden ayağa kalkamayan halk, yürekleriyle sevinemeyen halk sevindi, başlarını dik tuttu ve kadim ateşler diyarında bayram yaşandı !

Şuşa'nın kurtuluşuna önderlik eden general, şehir düşmanlardan temizlendikten sonra bazı sorulara cevap arıyordu. Onda olan bilgiye göre merkezden ilerleyen Binbaşı Adigüzelov'un birliğinde sadece dokuz savaşırlı kalmıştı. Dokuz adam son savaşta 300 kişilik düşman birliğini ortadan kaldırmayı nasıl başardılar ? Asistanına sordu ama asistanının kafası karışmıştı. Sayın General, kısık bir sesle, aslında Binbaşı Adigozalov'un savaşırları tarafından değil, Er Daşdemirov'un birliği tarafından ortadan kaldırıldığını söyledi.

General kızmıştı, hangi er, ne zamandan erlerin kendi birliği oldu ? Ora da neler oluyor ? Yardımcısı utanç içinde mırıldandı, Sayın General, bana böyle söylendi.

General binbaşıya gelmesini emretti. Bakalım bu birlik de neymiş ? Bu hokkabazlık nedir ? Umanın binbaşı Er Daşdemirov ve grubu hakkında hikayeler anlatmaz !

Binbaşı geldiğinde ona oturacak bir yer gösterdi ve kısaca, "Söylesene, üç yüz militanı dokuz savaşırlı nasıl yok ettin ?" dedi.

Binbaşı, generalin acil sorusu karşısında öfkesini yitirmesine rağmen, kafası pek karışmamıştı:

"Dokuz savaşırlı değil," başını salladı.

Odanın içinde dolaşan general geldi ve önünde durdu:

- Kaç savaşırlı ?

- Ora da bir savaşırlı vardı.

General geçti ve binbaşının karşısına oturdu, elini masaya koydu ve sordu:

- Ne dedin ?

- Ora da bir savaşırlı olduğunu söyledim.

- Er Daşdemirov, değil mi ?

- Evet ve birliği.

- Birlik ?

"Evet," dedi binbaşı.

General cesur memura baktı ve hiçbir şey anlayamadı. Kısaca emretti:

- Konuş. Sonuna kadar!

Binbaşı ayrıca şunları söyledi: "Sayın General, dürüst olmak gerekirse, Er Daşdemirov'un söylediklerinden hiçbir şey anlamadım. Ama bu gerçek, üç yüz militanın yok edilmesiyle ilgili söylediklerimin yalan olmadığını kanıtladı. Ona göre Birinci Karabağ Savaşı'nda savaşan elli-altmış asker onunla birlikteydi ve bu savaşırlarla militanları yok etti".

- O savaşırlar orada ne yapıyordu ?

"Bilmiyorum" dedi binbaşı omuzlarını silkti.

- Ora da savaşırlarımızdan başka kimse olmamalıydı.

Binbaşı neredeyse uyandı:

- Bu doğru. Aslında orada bizim savaşımdan başka kimse yoktu.

General sesini yükseltti:

- Binbaşı, az önce eski savaşımların da er Daşdemirov ile savaştığını söylediniz.

- Evet, ama kendileri değilmiş.

- Kopyaları mı vardı ?

- Hayır, onlar ruhlarmış.

General masanın üzerinden binbaşıya eğildi, gözleri şaşkınlıkla fal taşı gibi açılmıştı.

- Ne dedin?

- Onlar ruhlarmış.

- Daşdemirov'un militanlara karşı ruhlarla birlikte savaştı mı?

"Evet," Binbaşı başını salladı.

General ayağa kalktı, odanın içinde dolaştı, söyleyecek bir kelime bulamadı. Savaş beklenenden daha amansız ve acımasızdı. Gördüğü dehşet, askerlerinin ölümleri ve katlandığı acılar gözden kaçmadı. Binbaşının gözlerine bakmadan, "Binbaşı, sen ve askerleriniz kahramanca savaştınız. Bunun için ödüllendirileceksiniz. Hazır ol, yarın seni ve er Daşdemirov'u geri göndereceğiz. Bir ay iyi dinlenin, sonra hizmetinize devam edeceksiniz".

Binbaşı ayrılır ayrılmaz, asistanına er Daşdemirov 'u çağırması talimatını verdi !. Bana birlikten ve ruhlardan bahsetmiş. Bunu kendi dilinden duyalım.

Er Daşdemirov geldiğinde generalı askeri selamladı ve kapı eşiğinde durdu. Zayıf bir çocuktü, gözleri cesaret ve kararlılıkla doluydu. General bu tür savaşımları severdi ve askerlerinin gözündeki güven ve cesareti görünce rahatladı.

General ona oturacak bir yer gösterdi ve dedi ki, er Daşdemirov, bana ne olduğunu anlat. Komutanınız seni keşif için gönderdiğini biliyorum, görevi yaptın, dedi. Sonrasını anlat. Döndüğünde ne oldu?

Asker aynı gıcırıtılı sesle şunları söyledi: "Geri döndüğümde, kendi kendime, yazık ki yalnızım, yoksa bu köpeklerin üstüne gidip onları gebertirdim dedim. Birden bir ses duydum: "Yalnız değilsin. Seninleyiz. Hadi bu köpeklere üstüne gidelim! " Etrafıma baktığımda, ağaçların arasında elli veya altmış silahlı savaşımlı gördüm, yaşlıydılar, saçları ve sakalları bembeyazdı. "

- Onlara nereden geldiklerini sordun mu?

Asker hemen "sordum" diye yanıtladı.

- Ne dediler?

- Burada olduklarını söylediler. Bizi bekliyorlardı.

- Sonrasını anlat.

Asker, sanki önünde kimin olduğunu unutmuş gibi tutkuyla konuştu. "Ormandaki patika boyunca yürüdük ve onları takip ettik. Ağaçların ve kayaların arkasına saklanarak önce el bombaları atık, sonra kaçanları vurup indirdik. Eski savaşımlar gerçek bir mucizeydi. Hiç bu kadar korkusuz, cesur savaşımlar görmemişim. Tek bir kurşun bile boşa gitmedi. Kendilerini korumayı düşünmediler. "

General durmasını işareti etti. Daha sonra anlat, dedi, bu savaşımlar nereye gitti?

Asker durdu:

- "Hiçbir yere gitmediler," dedi tereddütle.

- Nasıl yani ?

- Onlar savaşımlı değildiler.

- Ne demek istiyorsun? General şüpheyle sordu.

- Onlar savaşımların ruhlarmış.

- Bunu zaten biliyorum. Peki ruhlar nasıldı?

Asker yaşımlı konuştu:

- Gözlerim in önünde kayboldular, taşa, ağaca, toparağa karıştılar.

"Gidebilirsin," dedi general lkaşlarını çatarak. "Yarın komutanımızla geri gönderileceksiniz." Dinlenecek ve bir ay tedavi göreceksiniz.

Asker ayağa kalktı, topuklarını eşleştirdi, selam durdu ve tiz bir sesle şöyle dedi:

- Sayın General, bir maruzatım olacaktı.

"Söyle," dedi general isteksizce.

- General, hizmetime devam etmeme izin verin! Savaşçı arkadaşlarımla sonuna kadar savaşmak istiyorum.

- Asker, emir tartışılmaz! General öfkeyle, gitmesini işaret ederek söyledi.

Sonra kendisine gelen birlik komutanları general i şaşırtmaya devam etti. Hemen hemen her departmanda böyle olaylar oldu. 5-10 kişilik gruplar düşman militanlar tarafından kuşatılıp bir çıkış yolu olmadığını düşünmeye başladığında, kendilerine Birinci Karabağ Savaşı'nın savaşçıları diyenler ortaya çıkıyorlardı, savaşarak onları kuşatmadan çıkarıyorlardı. Sonunda, yaşayan insanlar değil, o savaşçıların ruhları olduklarını söylerler ve gözleri önünde kaybolurlar. Bazıları yaralanıp bir uçurumdan düştüğünde bile, biri onları hava da yakalayıp uçurumdan düşüp ölmelerini engeliyordu. Ya da sarp kayalıklara tırmanamadıklarında, birisi kollarından tutup tırmanmalarına yardım edermiş.

General yardımcısına daha fazla komutanla görüşemeyeceğini söyledi. Neden bahsediyor bunlar? Hepiniz aklınızı mı kaybettiniz? Ermenilerin kendilerinden bir efsane yaratıklarını, savaş tarihini tahrif ettiklerini söylüyoruz, şimdi ayağa kalkıp eski savaşçılarımızın ruhlarının bu topraklar için bizimle savaştığını söylesek, bize inacaklar mı?

Artık güneş batıyordu, asistan basın toplantısına on dakika kala generale hatırlattı. General birinci kattaki büyük bir salona indi. Salonda yerel muhabirlerin yanı sıra çok sayıda yabancı gazeteci ve muhabir de vardı. Sorguya çekildi ve general sakin ve acelesiz cevap verdi.

Özellikle sarışın bir kız çok fazla soru soruyordu. Asistanı basın toplantısının bittiğini söylediğinde general ayrılmak için kalkmıştı ama kız arkadan bağırdı:

- Paralı askerlerin saflarınızda savaşmadığını söylediniz. Ben size inandım. Şimdi bana dürüstçe söyleyin, savunma için çok güzel bir yerde bulunan, yaklaşık beş bin savaşçı ve özel kuvvetler tarafından konulan şehiri, küçük bir destekle nasıl özgürleştirdiniz? Size yardım eden oldu mu?

General kızı döndü ve konferans başladığından beri ilk kez gülümsedi:

- Bura ya kadarmış. İtiraf ediyorum.

- Onlar kimdi? - Kızın gözleri parlıyordu.

- Eski savaşçılarımızın ruhları.

Kız şaşırmıştı:

"Ruhlar?" Bunu doğru mu duydum?

"Doğru duydunuz," general başını salladı.

- Eski savaşçılarımızın ruhları size yardım etti mi?

- Evet.

- Ciddi misiniz? İnanamıyorum.

General tekrar gülümsedi:

- Haklısınız. İlk duyduğumda ben de inanamadım.

General merdivenlerden inerek giriş kapısına doğru gitti.

Şuşa dağlarının arkasına düşen güneşin son ışınları kapının yanında duran Azerbaycanlı savaşçıları altın rengine boyamıştı.

BEN**Günay HASANOVA***Eskişehir, Tepebaşı, Sütlice mah., İnceelli sokak 54**gunay.ghasanova@gmail.com*

Ben bulut değilim
Yağmur olup yağamam
Bereketli topraklarına.
Sana ayna olamam
Görebilir misin kendini bende?

Ben Leyla değilim!
Öyle çıldıramam aşkımdan.
Zaten aşk dediğin nedir
Onu da çözemedim şu kafamda.

Ben benim,
Gördüğün kadarım
Gitmek istediğin yol kadar
Sana ayırdığım alanım.

Ben çocuğum, parkta oynayan
Atlı karıncam turuncu olanı
Bakma, çoraplarım sarı.

Ben...
Film şeridi gibi geçiyorum bir belirsiz yoldan.
Piyano üzerindeki balerin misali
Dans ediyorum hayatla.

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE'DE VERGİLENDİRME ALANINDAKİ GELİŞME DİNAMİKLERİNİN ANALİZİ

Gülbahar NOVRUZZADE

Azerbaycan Turizm ve İşletme Üniversitesi

ngulbahar99@gmail.com

Vergiler, gerçekten herhangi bir ülkenin ekonomisinin devlet düzenlemesinin temel unsurlarından biridir ve vergilendirme yoluyla uygulanır. Ekonomik kültürün önemli bir unsuru olan vergilendirme, kamu ve devlet hayatındaki ilişkilerin uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlama için oluşturulan bütçe desteğinin ana kaynağıdır ve doğrudan ülkedeki vergi politikasının içeriğine bağlıdır. Vergi politikasının mevcut resmi genellikle devlet bütçesi hakkındaki yıllık yasada şekillenir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, vergi politikasının içeriği doğrudan ülkenin genel ekonomik gelişimi ve devletin türü ile ilgilidir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev'in liderliğinde, ülkemizde sosyal odaklı bir piyasa ekonomisinin oluşturulması ve modern ekonomiyle bütünleşmeyi amaçlayan amaca yönelik ekonomi politikası çerçevesinde ülkemizde esnek bir vergi politikası uygulanmaktadır. Sonuç olarak, dünyanın ekonomik ve mali kesimlerinde yaşanan zorluklara ve krizlere rağmen, ülkemiz uzun süredir temel ekonomik ve sosyal göstergeler açısından dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olmuştur. Böylelikle "İş Yapabilirlik" raporunda ülkemiz iş ortamı açısından dünyada 25-ci sırada yer almaktadır. Son rapora göre Azerbaycan en reformist 20 ülke arasında yer alıyor. Hükümetin uzun vadeli stratejisine göre Azerbaycan, liderliğin değişim, yani reform eğilimi açısından dünyada 10-cu sırada yer almaktadır.

Tablo 1. Ülkelere göre vergi yükünün dağılımı (2020'de GSYİH'nın yüzdesi olarak)

Azerbaycan	12,1
Belçika	44,6
Türkiye	24,9
Amerika Birleşik Devletleri	27,1
Meksika	16,2
İsviçre	28,5
Polonya	33,9
İsveç	44

Azerbaycan'da ülke ekonomisinin gelişimi, vergi sisteminde etkili reformlar, bu alanda mobil ve aktif vergi politikasının uygulanması için koşullar yarattı. Vergi sisteminin organizasyon ve kontrol kapasitesini daha da güçlendirmek, lojistiği geliştirmek, modern bilgi ve iletişim teknolojilerini vergi idaresinin tüm alanlarında uygulamak, idari yönetimin kalitesini ve otomasyonunu iyileştirmek için 2003-2020 yıllarında alınan büyük ölçekli tedbirler olumlu yönde olmuştur.

Şu anda gelişmiş ülkelerde, vergileri üretimden tüketime aktarma eğilimi artıyor. Dolaylı vergi oranları, gelir vergisi oranlarının düşürülmesiyle yükseltilir.

2020 bütçesi - vergi politikasının ana yönlerinin oluşturulması, son birkaç yılın deneyimini dikkate alarak dört ilkeye dayanmaktadır:

2020 kurumlar vergisi 2656,5 milyon manat, basitleştirilmiş vergi üzerinden 380,0 milyon manat, kişisel gelir vergisi üzerinden 1175,0 milyon manat, eksize 1049,0 milyon manat ve maden vergisinde 134,5 milyon ediyor. Bu göstergeler, cari yıl için onaylanan miktarlara göre sırasıyla 0,5% daha az, 18,0 %, 33,5%, 6,8% ve 1,1% daha fazla oluyor. "Hesaplar Odası", bu tür vergilere yönelik tahminlerin, 2019 yılının son dönemine ilişkin uygulama düzeyi göstergelerine, cari yılda gözlemlenen verimli makro ortama ve 2020 için öngörülen makroekonomik parametrelere karşılık geldiğini belirtiyor.

2020 için toplam katma değer vergisi tahmini 4735,0 milyon manat, 2019'da beklenen performanstan 541,0 milyon manat 12,9% daha fazla ediyor. Tahmini olarak, devlet bütçe gelirlerinin 19,6% ve eyalet bütçe vergi gelirlerinin 45,1% seviyesinde katkıda bulunuyor. Vergi otoriteleri aracılığıyla devlet bütçesine gelecek yıl için

sağlanan katma değer vergisi tahmininin 2017-2019 yılına göre artması beklense de, son yıllarda genel katma değer vergisi tahminindeki payı gümrükler lehine değişti. Böylelikle, her iki kuruluşun bu tür verginin bileşimindeki payı 2016'da 58,2% ve 41,8%, 2017'de 51,7% ve 48,3% ve 2018'de 45,4% oldu. 2019'da 43,0%, 57,0% ve 54,6% artım olması bekleniyor. Önümüzdeki yıl için öngörülen tahminin 42,9%-i Vergi Bakanlığı aracılığıyla devlet bütçesine sağlanan gelirlerin payına, 57,1%-i ise Devlet Gümrük Komisyonu'na düşecek.

Değişikliklere göre, KDV'ye kayıtlı herhangi bir kişinin ithalatta ödediği KDV tutarını, devlet bütçe gelirleriyle ilgili değilse, alınan gümrük beyannamelerine dayanarak mahsup etmek mümkündür, bu da KDV bütçe gelir raporlamasında indirim anlamına gelir. Ayrıca banka hesaplarından nakit çekilmesi için ödenen basitleştirilmiş vergi tutarına göre yapılan hesaplamalara göre 2018 yılında tüzel kişiler ve gerçek kişiler (kamu sektörü hariç) tarafından tahmini nakit tutarı 2,9 milyar olarak gerçekleşti. 2019 sonunda 3.0 milyar manata, 2020'ye kadar 3.6 milyar manata ulaşması bekleniyor. (tüzel kişiler için 3.4 milyar manat ve şahıslar için 0.2 milyar manat da hil). Ülkede para arzının artması, tabii ki reel sektördeki nakit işlem hacmini artırarak vergi kaçakçılığı riskini artırmakta ve vergi idaresinde bazı zorluklar yaratmaktadır.

2021 yılında maliye politikasına ilişkin aşağıdaki önlemlerin uygulanması planlanmaktadır:

Gelir hedefleri - Ekonominin petrol sektörüne bağımlılığını azaltmak için petrol dışı bütçe gelirlerindeki artış 2021'de devam edecek. Bu temelde, petrol dışı borç verenlerin petrol sektöründeki şoklara bağımlılığını en aza indirecek, petrol dışı ihracatın coğrafyasını ve isimlendirmesini genişletecek, ekonomiyi çeşitlendirecek, gölge ekonomiyi azaltacak ve vergi idaresini iyileştirecek önlemler alınacaktır.

Devlet bütçe gelirleri üzerinde tek bir kontrol mekanizmasının uygulanmasının yaygınlaştırılması, gölge ekonomiyi azaltarak vergi gelirlerinin artırılması, vergi idaresinde şeffaflığın sağlanması, kamu işletmelerinde daha gelişmiş kurumsal yönetim yöntemlerinin uygulanması, mali yükümlülüklerin zamanında ve tam olarak ödenmesinin mükellefler ile Vergi daireleri karşılıklı güvene dayalı ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra vergi borçlarının ödenmesi için elverişli koşulların yaratılmasının 2021 yılında harçlarda önemli bir artışa yol açacağı öngörülmektedir.

Uygulama dönemi ve yapılan işler - Önümüzdeki yıl bütçe gelirlerinin 45,8%-nin petrol dışı sektörden gelmesi öngörülmüyor. Devlet bütçe gelirlerinin 48,7%-si veya 5674,0 milyon manat vergi otoriteleri aracılığıyla, 33,5% veya 3900,0 milyon manat, gümrük idareleri aracılığıyla, 7,6% veya 880,0 milyon manat Devlet Borç ve Garanti Yükümlülükleri Garanti Fonundan, Merkez Bankası karından 2,1% veya 250,0 milyon manat, diğer gelirlerden 8,1% veya 947,0 milyon manat artım olacağı öngörülmüyor.

Türkiye, son çeyrek yüzyılda kamu maliyesinin gelişimini belirleyen üç ana faktör gördü. Öncelikle, orta vadeli ekonomik krizin etkilerini hafifletme sürecinde kamu maliyesinin gelişmesine dikkat edilmelidir. Gelir odaklı düzenleme politikası, kamu mali krizlerinin neden olduğu kamu mali açıklarını ortadan kaldırmak ve kamu açıklarını sürdürülebilir düzeye indirmek için ekonomik programların en önemli araçlarından biri oldu. Bu dönemde, gelir artırıcı politikalar genellikle yüksek başlangıç fazla seviyeleri sağlayarak devlet borç talebini ve borç rezervlerini azaltmak için kullanıldı. Bu politikanın bir sonucu olarak, vergi yükünde önemli bir artış, vergi yapısında önemli değişiklikler ve bozulmalar yaşanmıştır.

Aynı zamanda, küresel vergi rekabeti, ya salarımızın ve vergi sistemlerimizin Avrupa Birliği kurallarıyla uyumunu etkileyen ve ülkeye doğrudan yabancı yatırımı çeken bir diğer önemli faktör haline geldi. Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri, tüketici vergisi, eksi kişisel gelir vergisi ve kurumlar vergisi oranlarına ilişkin özel bir yasanın çıkarılması oldu.

Ayrıca, son yıllarda kamu maliyesi alanındaki kararlı bir politikanın ardından, kamu sektörü dengesi, maliye politikasının geliştirilmesinde önemli ilerlemeler kaydedildi: Mali adaletin, eşitliğin, istikrarın ve öngörülebilirliğin artırılmasının yanı sıra, mevcut açıklık, ekonomide rekabet gücünün sürdürülmesi ve kayıt dışı ekonomik faaliyet gibi ekonomik ve sosyal öncelikler ön plana çıkmaktadır.

Para fiziksel gelirler hariç tutulduğunda, vergi yükü, küresel ekonomik krizin son dönemini (2008-2009) kapsayan 2007-2016 yılları arasında 17,4% ile en düşük ve 18,7% ile en yüksek seviyede idi. Vergi yükü kriz sonrası 2010-2011 döneminde zirveye çıkmış olsa da 2008'de en düşük seviyede idi. Son üç yılda vergi yükü 2014'te 17,7%-den 2015'te 17,9%-a ve 2016'da 18,1%-e yükseldi. Para fiziksel gelirler de dahil olmak üzere, bu oran 2007-2010'da 23%-e yükseldi.

2013-2017 bütçe göstergelerini analiz eden Onuncu Kalkınma Planı'nın uygulanması da dahil olmak üzere vergi gelirlerinin net denge içindeki payı son beş yılda azalmıştır. 2018 ve 2019 yıllarında net bütçe gelirlerinde tahmini vergi gelirlerinin payının yüzde 98%-in üzerinde olması beklenirdi. 2013'ten sonra bir önceki yıla ait vergi gelirlerinin artış hızı 2017'ye kadar artmaya devam etti, ancak 2017'de bu rakamın bir önceki yıla göre biraz yavaşlayarak 12,1%-e ulaştı. 2018 ve 2019 yıllarında vergi gelirlerindeki artışın yaklaşık 10% olduğu tahmin edildi.

Gelir vergileri 2013 ile 2017 arasında bir önceki yıla göre arttı, ancak toplam vergi gelirin in yaklaşık 28%-ini oluşturdu. 2013 yılında 97,5 milyar TL olan vergi geliri, 2017 yılında ortalama yüzde 16% artarak 162 milyar TL'ye ulaştı.

Genel bütçede emlak vergileri artmasına rağmen, toplam vergi gelirleri içindeki payının 2013 - 2017 ve 2018-2019 yıllarında sırasıyla 2% ve 2,4% olacağı tahmin edildi. 2013'den 7,8 milyar liradan, 2017'e kadar 12 milyar TL'ye ulaştı.

2013-2016 rakamları ve 2017-2019 tahminlerine göre, alınan mal ve hizmetlerin toplam vergi gelirlerinin en yüksek kısmı içindeki payı C-E aralığında yer aldı. 2017 tahminine göre oranın E.6 ile en yüksek değerine ulaşması bekleniyor. Bu rakamın 2018 ve 2019'da sırasıyla D.9 ve D.4'e düşmesi bekleniyor. Mal ve hizmet vergilerinin toplanması, 2017'deki 258 milyar liraya kıyasla, 2013 yılında 155,2 milyar lira olarak gerçekleşti. 2017 yılında uluslararası ticaret ve işlem vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı 1%-dir. 2013-2017 ve 2018-2019 tahminlerine bakarsak, oranın 1-3 aralığında kalması, 2013 yılında 67,5 milyar TL olan gelirin 2019'da 127,4 milyar TL'ye çıkması beklendi.

Toplam vergi gelirleri içinde damga vergisi gelirlerinin payı 2,7% civarında sabittir. Revize edilen yedi yıllık dönemde, toplam vergi gelirlerinin 2013-2016 yılları arasında 8,2 milyar lira'dan 19,2 milyar liraya, toplam vergi gelirleri içindeki paylarının ise 3,2% ile 4% arasında artması beklendi.

Sosyal sigorta katkı payları dışında, doğrudan vergilerin GSYİH içindeki payının, ödenen dolaylı vergilerin payının yarısından daha az olduğu açıktır. 2013 yılında, doğrudan vergilerin GSYİH içindeki payı, 2020 orta vadeli tahmininde 6,1% iken, 5,8% oldu. Dolaylı vergilere ilişkin oranların 2020 yılında 3'ten 6'ya çıkması öngörüldü.

2021 yılında şirketin vergi gelirin in 922,7 milyar liraya ulaşması bekleniyor.

2021-de vergi geliri tahmini şu şekilde öngörüldü: kurumlar vergisi 105,2 milyar lira, tüketim vergisi 213,7 milyar lira, KDV 70,6 milyar lira, gelir vergisi 195,3 milyar lira, motorlu taşıt vergisi 18,5 milyar lira, ithalatta KDV 194,9 milyar lira, damga vergisi 23,8 milyar lira, gümrük vergileri 34,4 milyar lira, BSMV 28,5 milyar lira, ve diğer vergiler 37,9 milyar lira olması bekleniyor

Son 10 yıldır devam eden kriz Türkiye hariç, gelişmekte olan ülkeler on yılda önemli bir ekonomik büyüme gösteriyor. Ancak, son dönemde yaşanan yavaşlama, büyümeyi devam ettirmek ve hızlandırmak için başta maliye politikası olmak üzere tüm maliye politikalarının gözden geçirilmesini gerektiriyor. Bu bağlamda, Türkiye yönelik büyüme odaklı vergi reformunun, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı ve Avrupa Birliği başta olmak üzere diğer ülkeler tarafından uygulanan vergi reformlarını inceleyerek Türkiye'nin ekonomik performansını iyileştirmesi beklenmektedir.

Kaynakça

Azerbaycan dilinde:

- 1) Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı, 2020.
- 2) Məmmədov Ə.C., Seyfullayev İ.Z. "Vergi və investisiya mühiti", Bakı, 2013.
- 3) Kəlbəyev Y. A. Vergi siyahısının konseptual əsasları və praktiki aspektləri. Bakı: "Elm", 2012.
- 4) Məmmədov F.Ə., Musayev A.F., Sadıqov M.M., Rzayev Z.H. Vergilər və vergitutma. Dərslik. Bakı, 2010.
- 5) Kəlbəyev Y. A., Məhərrəmov R.B., Rzayev P.Q. Xarici ölkələrin vergi sistemi. Dərslik. Bakı: "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı. 2011.

Türk dilinde:

- 6) Doğan Şenyüz., Mehmet Yüce., Adnan Gerçek. (2008) "Türk Vergi Sistemi" Ekin kitap evi 2008.
- 7) Melek Durak.(2009), Dış ticarete ödenen vergi ve fonlar. T. C.Uludağ Üniversitesi. Bursa 2009.
- 8) Akdoğan A. Vergi hukuku ve Türk vergi sistemi. Gazi Kitabevi. Ankara 2011.
- 9) Buhur S. Vergi Harcaması Kavramı Ve Türkiye'deki Durumunun Analizi. Vergi Ankara 2019.

İnternet kaynakları:

- 1) <https://www.taxes.gov.az>
- 2) <http://sai.gov.az>
- 3) <https://www.stat.gov.az>
- 4) <http://www.audit.gov.az>
- 5) <https://www.gib.gov.tr>
- 6) <https://www.hmb.gov.tr>
- 7) <https://www.sbb.gov.tr>

AZERBAJCAN'DA TARIM-SANAYİ KOMPLEKSİNİN MEVCUT GELİŞME DİNAMİKLERİ

Ötar ALİZADA

Azerbaycan Turizm ve İşletme Üniversitesi

alizada.otar.2001@atmu.edu.az

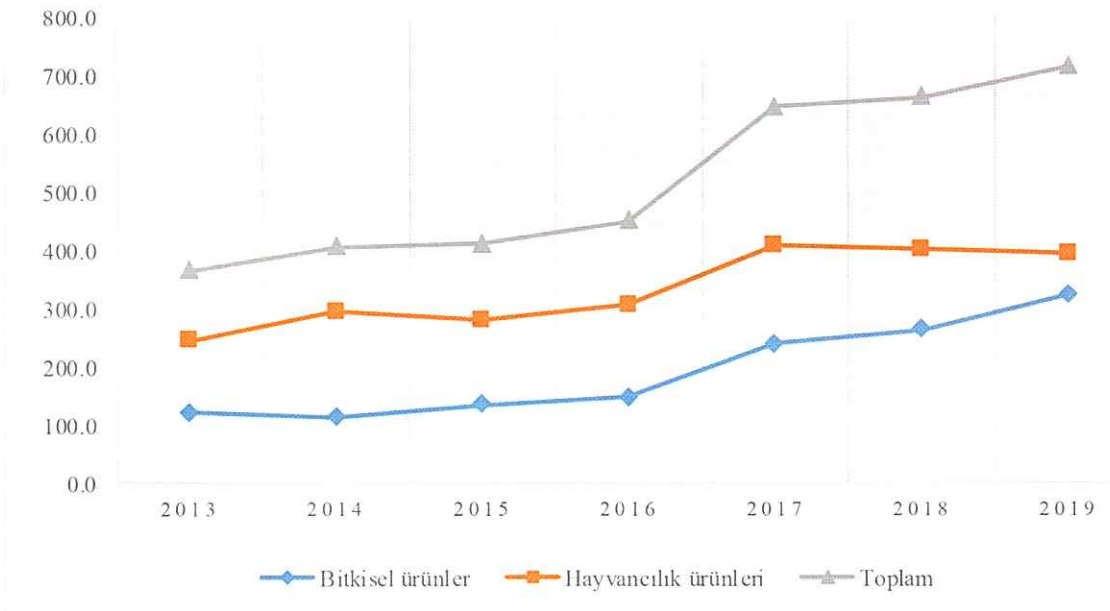
Özet

İnsanların temel gıda ihtiyaçlarının karşılanması, toplumun gelişiminin ilk aşamalarından günümüze kadar ana zorluklardan biri olmaya devam ediyor. Azerbaycan'da tarım da dahil olmak üzere ülke ekonomisinin her alanında elde edilen başarılar ve yüksek sonuçlar, dinamik gelişimin bir göstergesidir. Bu ilerleme ve refah, nüfusun mali durumunda önemli bir iyileşme ile amaca yönelik bir devlet politikasının sonucudur.

Anahtar kelimeler: tarım, sanayi, yatırım

Ulusal ekonomimizde 2021 yılında tarım sektörüne bütçeden 943 milyon manat ayrılmıştır. Bu rakam geçen yıla göre 45,4 milyon manat fazla olmuştur. Bütçe harcamalarındaki yüzde 5,1'lik artış, bu alana dikkat edildiğini ve geliştirilmesi gereken alanlardan biri olduğunu göstermektedir. 2016-2021 döneminde tarım sektörü bütçe harcamaları 357,6 milyon manat yani yüzde 61,1 artmıştır. Tarım sektörü harcamaları, 2021 bütçe harcamalarının yüzde 3,3'ünü oluşturmuştur.

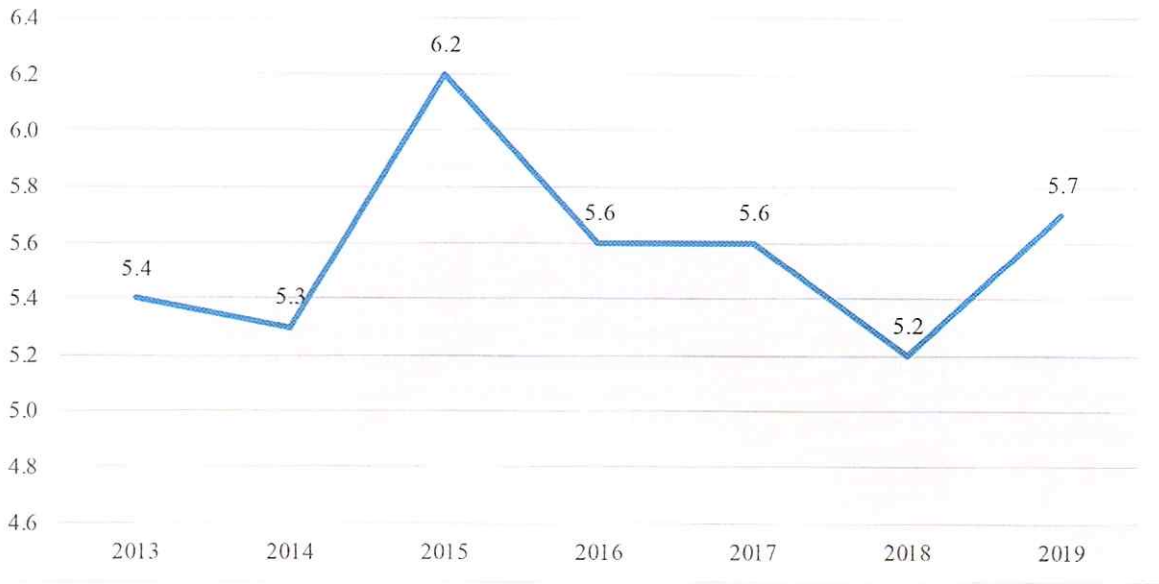
Tarıma dayalı sanayi komplekslerindeki tarımsal üretim hacmine bakıldığında, tarımsal üretim hacmi 2013-2019'da ikiye katlanmıştır. Aynı dönemde bitkisel ürün üretimi 2,7 kat, hayvancılık ürünlerinde 1,6 kat artmıştır. Bitkisel üretimin tarımsal üretimdeki payı 2013'te 33% iken 2019'da 45%'e yükseldi. Aksine hayvancılık ürünlerinin payı 2013'teki 66%'dan 2019'da 55%'e gerileme göstermiştir. (Grafik 1)

Grafik 1. Tarım-sanayi işletmelerinde tarımsal ürünlerin üretim hacmi (milyon manat)

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu. <https://www.stat.gov.az/source/agriculture/az/1.9.xls>

Tarımsal üretimin GSYİH'da payını gösteren grafiğe dikkat edersek, tarımsal üretim hacminin 2013'te 5.4% 2019'da 5.7% olduğunu belirleyebiliriz. Azerbaycan'da tarımsal üretimin yapısında GSYİH'nın payının düşük olduğu sonucuna varabiliriz. En yüksek oran 6.2% ile 2015 yılında kaydedildi. Azerbaycan'da tarımsal işleme endüstrisinin gelişiminin GSYİH'nın artması üzerinde önemli bir etkisi olabileceği sonucuna varabiliriz. (Grafik 2)

Grafik 2. Tarımsal üretimin GSYİH üzerinde hacmi, (%)

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu. <https://www.stat.gov.az/source/agriculture/az/1.6.xls>

İşleme endüstrisi ile ilgili diğer istatistiklere baktığımızda, gelişim seviyelerini öğrenebiliriz. Tarım-sanayi işletmelerinde gıda üretimi 2011-2019 döneminde 1,7 kat arttı. İçecek üretimi 2011'den 2019'a 2,6 kat artmıştır. Tütün üretimi ise 2011-2018 yıllarında zayıf bir büyüme oranı gösterdi, ancak 2019'da bir önceki yıla göre 4,4 kat artım göstermiştir. Dokuma sektörü 2011-2015 yıllarında gerileyen bir döngü izlemiş, ancak 2016-2019'da 3,1 kat artmıştır. (Tablo 1)

Tablo 1. İşleme sanayi ürünlerinin üretim hacmi, milyon manat

	011	012	013	014	015	016	017	018	019
Gıda üretimi	108.0	575.0	286.4	433.0	307.6	964.7	999.8	050.8	584.8
İçecek üretimi	69.0	75.5	18.6	20.2	97.7	23.9	63.4	95.0	33.1
Tütün üretimi	2.8	9.6	3.1	4.6	7.2	1.5	9.2	6.1	48.9
Dokuma üretimi	2.3	7.7	2.0	9.6	1.7	6.8	82.3	48.3	04.3

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu. <https://www.stat.gov.az/source/industry/az/006.xls>

İşlenmiş gıdaların kendi kendine yeterlilik düzeyine bakarsak, gıda ürünlerinin gelişme düzeyini inceleyebiliriz. 2011-2019'da, rafine pirinç ve şekerli şekerleme verilerinde kendi kendine yeterlilik çok düşük kalmış ve 2019'da sırasıyla yüzde 19 ve 30'dur. Makarna, bitkisel yağlar, çay ve şekerde kendi kendine yeterlilik son on yılda azalmıştır. Makarna yüzde 63,6'dan yüzde 24,7'ye, bitkisel yağlar yüzde 62'den yüzde 34'e, şeker yüzde 197'den yüzde 75'e ve çay yüzde 62'den yüzde 44'e düşmüştür. Margarin, meyve ve sebze kenserveleği, yağ içeriği yüzde 1-6 olan süt ve kaymak, yağ içeriği yüzde 6'dan fazla olan süt ve kaymak, her türlü peynir ürünlerinde kendi kendine yeterlilik seviyesi tatmin edici olarak kabul edilebilir. Meyve ve sebze suları, 2011-2019 yıllarında kendi kendine yeterlilik düzeyini aşmıştır. Tereyağı endeksi 2011'de yüzde 50'den 2019'da yüzde 70'e yükselmiştir. (Tablo 2)

Tablo 2. Endüstriyel olarak işlenmiş ana gıda ürünü türlerinde kendi kendine yeterlilik düzeyi, (%)

Ürünün adı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Rafine pirinç	13.2	12.7	14.5	8.3	9.6	10.1	23.8	19.4	18.5
Şeker-unlu şekerlemeler	27.3	23.1	19.3	17.7	17.8	30.4	29.6	25.6	29.8
Makarna	63.6	70.2	52.6	58	53.2	51.1	48	28.7	24.7
Bitkisel yağları	62.3	64.8	74.9	67	60.5	36.9	37.1	34.3	33.6
Margarin	99.7	98.9	99.5	99.3	292.2	105.7	101.5	98.8	98.2
Meyve ve sebze suları	124.2	100.8	116.8	112.4	114.1	110	149.4	117.9	126.7
Meyve ve sebze kenserveleri	87.4	90.7	90.7	91.4	87.6	92.9	92.5	90.4	90.5
Yağ içeriği yüzde 1-6 olan süt və kəymək	98	98.7	98.7	98.9	99	99.5	99.1	99.1	99.2
Yağ içeriği yüzde 6'dan çox olan süt və kəymək	88.6	94.1	95	96.3	96.8	95.4	96.5	94.3	93.8
Tereyağı	50.2	50.4	50.5	51.9	69.2	75.6	71	71.3	69.5
Her çeşit peynirler	86.5	88.2	80.5	80.4	84.2	88.3	89.8	87.9	87.7
Şeker	196.9	176	177.7	170.6	192.9	114.4	60.6	81.7	75
Çay	62.1	65.6	54.7	50.7	40.2	44.9	47.7	44.6	43.7

Kaynak: Azərbaycan İstatistik Kurumu. https://www.stat.gov.az/source/food_balances/az/004_3.xls

Tarımsal sanayi ekonomisindeki yatırım seviyesi, bu sektörün gelişmesindeki temel faktörlerden biridir. Bildiğimiz gibi, tarımsal-endüstriyel komplekslere yatırım, tarım politikasının önceliklerinden biridir. Tarımın nihai sonucu birçok verimli ve üretken olmayan sektöre bağlı olduğundan, tarım sektöründeki yatırımlar tek başına istenen sonuçları vermemektedir. Bu nedenle, tarım sektörü ve sektörlerindeki yatırımlar, bu sektöre etkileşime giren işleme sanayi ve hizmet sektörleri ile orantılı olmalıdır. Daha doğrusu, tarım sektöründe bahçecilik, bağcılık, sebze yetiştiriciliği, çay yetiştiriciliğinin geliştirilmesine yönelik yatırımlar, bir ölçüde işleme endüstrisini, hammaddelerin ve bitmiş ürünlerin depolanması için depoların ve soğutma tesislerinin organizasyonunu, satışını kapsamalıdır.

Tarım sektörüne çekilen kredi hacmi, bu alandaki finansal performansın değerlendirilmesinde önemli özelliklerden biridir. Tarım kredi hacmi 2012-2020'de en yüksek 2014'de 847.3 milyon manat olmuştur. 2014-2017 döneminde 873,3 milyon manattan 429,2 milyon manata geriledi. 2017-2020 döneminde kredi hacmi 137 milyon manat artmıştır. Az sayıda kredi veren kurum tarımı finanse etmeyi tercih ediyor. Azerbaycan ekonomisinin katıldığı küresel değer zincirinin ana alanlarından biri tarım sektörüdür. Tarım sektörü, çeşitli ürünler ve hayvancılık ürünleri ile ülke içinde bir değer zinciri oluşturmaya yardımcı olur. Bu alanda artan kredi yatırımları dikkat edilmesi gereken noktalardan biridir. (Grafik 3)

Grafik 3. Tarım sektöründeki kredi yatırımları, (milyon manat)

Kaynak: Azərbaycan İstatistik Kurumu. <https://uploads.cbar.az/assets/687e935aba2a08b83bd6cfa27.xlsx>

Tarımda sabit kıymet yatırımlarına bakarsak, 2011-2019 yıllarında yatırımların 332,2 milyon manat arttığını görebiliriz. Yatırımlar 2012'de 648,8 milyon manattan 2016'da 325,1 milyon manat'a gerilemiştir. Daha sonra 2016-2019'da 444,4 milyon artış kaydedildi. Ülkede özelleştirmenin uygulanması, tarımsal ürünlerin işlenmesine yönelik yatırıma olan ilgiyi artırmış ve bu alandaki yatırımlarda önemli bir artış olmasına rağmen, bu alandaki görece yatırım düzeyi çok düşük kalmaktadır. Aynı zamanda, işleme endüstrisinin tarımın gelişimi üzerindeki etkisi ve ayrıca tarımsal üretime doğrudan yatırım olasılığı çok zayıftır. Ayrıca, tarım sektöründeki yatırımların uzun geri ödeme süresi ve bu alandaki yüksek riskler, yabancı yatırımcıları çekmenin önünde büyük engeller haline geldi. Bu faktörlerin de etkisiyle, Azerbaycan'ın tarımına yönelik yabancı doğrudan ve ortak girişim yatırımları son zamanlarda yapılmamıştır. (Tablo 3)

Tablo 3. Ekonominin sektörlerine göre sabit varlıklara yapılan yatırımlar (milyon manat)

Yıllar	Toplam	Tarım	Oran (%)
2011	12799.1	437.3	3.4
2012	15407.3	648.8	4.2
2013	17850.8	574.3	3.2
2014	17618.6	363.9	2.1
2015	15957.0	355.4	2.2
2016	16772.8	325.1	2.1
2017	17430.3	617.8	3.5
2018	17244.9	764.4	4.4
2019	18539.5	769.5	4.2

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Kurumu. <https://www.stat.gov.az/source/agriculture/az/1.7.xls>

Tarım sektörünün gelişmesi ve verimliliği açısından yatırımın rolü temelde iki boyutta kendini göstermektedir:

1. Tarımsal üretimin sunumunun maddi ve teknik kaynaklarla sabit sermaye yatırımlarının uygulanmasına dayalı olarak güçlendirilmesi. Tarımsal ve endüstriyel ürünlerin fiyatları arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi için, tarımsal üreticilere kısa ve uzun vadeli faydalar sağlamak için özellikle tarımsal üreticilerin ödeme güçlerinin artırılması gerekmektedir.

2. Tarım sektörünü güçlendirmek ve tarımsal sanayi işletmelerinin çoğunun mali durumunu stabilize etmek için tarımsal üretimin sürdürülebilir büyümesi için uygun bir yatırım ortamı yaratmak.

Kaynakça

Quliyev, Eldar. (2015). Aqrar İqtisadiyyat, "Kooperasiya nəşriyyatı", Bakı.

Qasımov, Əbülfəz. (2005). Aqrar-Sənaye Müəssisələrinin İqtisadiyyatı və İdarə Edilməsi, "Nurlan nəşriyyatı", Bakı.

(2016). Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi, Bakı.

Azerbaycan İstatistik Kurumu resmi web sitesi: <https://www.stat.gov.az/>

Azerbaycan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı resmi web sitesi: <https://www.agro.gov.az/az>

YARIM KALMIŞ SİMFONİ (TARİHÇİ DİLAVER AZİMLİ’NİN MUAZZEZ ANISINA)

Arzu KAZIYEVA-AZİMOVA

O, çığırın maddiyat dünyamızda kendi ideallerine, akidesine ve maneviyat dünyasına fanatikçe sadık kalan ender bir adamdı. O, insanlığa hizmet eden bir ferdi, bir vatandaşı toplumdan seçilmiş bir bireye dönüştürecek bir duygu yangısı yaşamıştı. O, topluma lanse edilmiş olan yalan idea ve standartlar adına kendine ihanet etmemeyi, benliğine sadık kalmak için cesaretli ve güçlü olmayı başarmıştı.

Da ha okul yıllarında ona “kitaplı oğlan” derlerdi. Okumayı çok sevmesi, eğitimli ve bilgili olmak hevesi, yüksek zekâsı, demir gibi sağlam mantığı ve güçlü fihmi onu bilime getirmişti. Tarih ilmini de tesadüf eseri olarak seçmemişti. Tarih onun için çok gerekli, önemli ve kıymetli bir bilim alanıydı. Derdi ki; “Tarih herkese pay verecek kadar derin bir ummandır, dibi yok, sınırı yok, makyası ise sonsuzdur; gizlileri saklıları verebileceği paydan daha çoktur. Bunları açıklamak da tarihçilerin borcu ve vazifesidir”. Dila ver Bey’in ilmi faaliyeti uzun sürmedi. Ancak her ne kadar kısa olursa olsun, bir tarihçi ve bilim adamı olarak borcunun ve vazifesinin üstesinden şerefle geldi.

Tarih bilimini önemli ve kıymetli olarak görmesinin nedenlerinden biri de, bu bilim alanının daha yeni bağımsızlığına kavuşmuş olan bir toplumda vatanseverliğin pekişmesince, halk ve devlet bilincinin oluşmasına, ulusal düşüncenin inkişafına hizmet ettiğini açık bir şekilde görüyor ve bunun gerçekleşmesi için elinden geleni esirgemiyordu.

Dilaver Bey çok derin bir araştırmacıydı. Herhangi bir tarihî olay veya şahsiyethakkında hiçbir zaman bir iki kaynak üzerinden bilgiler aktarmakla yetinmezdi. Kütüphane ve arşivlerde daima incelemelerde bulunurdu. Ansiklopedik bir bilgiye sahipti. Hatta bazen Dilaver Bey’in dünyada ne kadar kitap ve kaynak varsa, tamamını okuduğu zannına kapılıyordum. Ancak bir bilim adamının, özellikle de bir tarihçinin işi sadece okumakla, bilgili olmakla bitmiyor; buradaki

esas mesele bu bilgilerden yola çıkarak mantıksal bir kanaate varmak, doğru düzgün bilimsel sonuçlar ortaya koymaktır. Dilaver Bey bunu başarmıştı. Onun derin zekâsı, uzun araştırmaları ve tarihe yaklaşımdaki âdil pozisyonu, siyasi konjonktürden ve ön yargılardan uzak olan yeni bir bakış, içtimai ve siyasi fikre yeni bir düşünce tarzı getirdi. Benim şahsen şahidi olduğum ve kenardan izlediğim bütün ilmi müzakerelerde ve tartışmalarda, akademik etkinliklerde yekûn söz ona mahsustu. Bir keresinde Dilaver Bey’e; “Sen kendini tarihle ilgili her türlü engebeli sorulara tam ve ayrıntılı, düzgün bir açıklama gerirebilecek bir bilim adamı olarak görüyor musun?” diye sorduğumda bana; “Tarihi arşivlere taşınmış ve ömrünü bitirmiş bir nesne olarak göremeyiz. O, sırlar geçtikten sonra da yaşamakta olan canlı bir organizmadır, derin bir okyanustur. Benim bilgilerim ise bu okyanusta bir damladır. Benden sonra gelecek olan bilim adamları da benim söylemediklerim i veya söylemeye fırsat bulamadıklarımı söyleyeceklerdir”.

Dilaver Bey’in bir tarihçi olarak başarı nedenlerinden biri de kendi çalışmalarında birleştirici, bütünleştirici bir yaklaşım sergilemesindeydi. Dilaver Bey’in çalışma alanı başlıca olarak Azerbaycan’ın ve komşu ülkelerin Ortaçağ tarihiyle ilgiliydi. Kendisi sadece Azerbaycan tarihine ilişkin 100 küsur bilimsel makalenin yazarıdır. Bu makaleler Azerbaycan’ın muhtelif dönemlerini kapsamakta ve söz konusu dönemlerdeki süreçleri hem ayrıca olarak hem de bölgesel ölçekte değerlendirmektedirler. Gerek konuları ve işleme düzeyleri anlamında ve gerekse de tarihîlik ve ilmiîlik açısından bunların her biri kıymetli araştırmacı eserleridir. Bunların bir kısmı yurtdışında yayınlanmışlardır.

Dilaver Bey’in sonradan kitaplaştırılmış olan doktora tezi, “Azerbaycan’ın Batı Avrupa Ülkeleri ile Ticari İlişkileri ve Türkiye (XV. yüzyılın ikinci yarısı – XVII. yüzyılın birinci yarısı)” konusu üzerineydi. Bu çalışmasıyla o, Osmanlı – Akkoyunlu ve Osmanlı – Safevî münasebetlerine dair o zamana kadar tarihçiler

arasında ve tarih biliminde şekillenmiş olan fikirlere alternatif bir bakış ortaya koymayı başarmıştır. Onun post-doktora tezinin mevzuu ise “Azerbaycan Devlet Geleneği Tarihinde Din ve Tarikatların Rolü” idi. Bu çalışma, İslam öncesi zamandan başlamak suretiyle XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar olan devri kapsamaktaydı. Yükkü ağır ve sorumluluğu büyük olan bu çalışmasını sürdürebilmek için Dilaver Bey günlerce kütüphanelerde matbu ve elyazması eserler üzerine araştırmalar yapardı. Defalarca akademik görevlendirme ile Türkiye’de bulunmuş, arşivlerde çalışmış, İran ve İngiltere arşivlerinden çok sayıda belge ve kaynaklar elde etmişti. Danışman hocasının, kendisine “Bu konuyu şimdiye değin hiçbir kimse derinlemesine ve objektif bir biçimde tetkik etmemiştir; bunu yalnız sen çalışabilirsin” dediğini iyi hatırlıyorum. O, bu konuyu çalışabilmek adına İslam dinini ve dini tarikatları derinden öğrenmişti. Kızılbaşlık ideolojisini de yüksek seviyede bilmekteydi. Maalesef ömrü vefa etmedi. Dilaver Bey’in hayattan ansızın göç etmesi onun ilmî faaliyetini yarım bıraktı. Eğer yaşasaydı, Azerbaycan tarihi, hatta bence dünya tarihi açısından temelli, değerli ve eşsiz bir çalışma ortaya koymuş olacaktı.

Dilaver Bey’in her bir makalesi ve bilimsel sunumu derin araştırmalara dayanıyordu. O, kendi araştırmalarından zevk alıyordu. Hiçbir zaman boşuna konuşmaz, daima incelemelerde bulunurdu. Elde ettiği her bir kaynağı, yeni fikri ve bulguyu sevinç içinde söylerdi. Dilaver Bey hem de yüksek insani ahlak ve üstün meziyetlere sahipti. Telefonu hiç susmazdı. Gerek ilmî faaliyetlerine yeni başlayanlar, gerekse de artık ilmî çalışmalar içinde bulunanlar arasında tavsiye için ona başvuru yapanların sayısı çok fazlaydı. O da büyük bir istekle ve samimiyetle, karşılık beklemezsizin yardım eder, bilgilerini kimseden saklamazdı.

Dilaver Bey haddenden ziyade ilmî potansiyele ve tükenmez bir enerjiye sahip bir insandı. Her şeye zaman buluyordu. Azerbaycan’da belki de en fazla okuma yapan insanlardan biriydi. Hem devlet kurumları hem de özel kuruluşlar sık sık kendisini etkinliklere davet ediyorlardı. Konuşmaları o kadar ilgi çekiyordu ki dinleyenler onun sunumunun hiç bitmemesini istiyorlardı. Daima televizyon ve radyo kanallarında, gazetelerde söyleşileri yayınlanıyordu. Bir defasında bir muhabire kendisinin çok meşgul olduğunu belirtmiş ve başka bir tarihçi ile söyleşi yapmasını istemişti. Buna karşılık olarak muhabir, “Ama başka birisi sizin gibi konuşmaya cak” diye yanıt vermişti. Kitap yazarları kendi eserleri hakkında onun fikir bildirmesini arzu eder ve bundan memnuniyet duyarlardı. Kimsenin bu yöndeki dileklerini geri çevirmezdi. Yorulmanın ne demek olduğunu bilmezdi.

İlmi çalışmalarının yanı sıra eğitim vermek ve öğrenciler yetiştirmek istikametinde de faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bakü Devlet Üniversitesi’nde, Bakü İslam Üniversitesi’nde, sonraları ise Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi’nde Azerbaycan Tarihi’nden ders vermekteydi. Derslere nasıl hazırlandığını doğrudan tanıdığım olmuştum. Bu insan her bir derse hazırlanırken önceden bir hayli okuma yapar, çok sayıda literatürden yararlanırdı. Yabancı araştırmacıların eserlerine başvuru yapar, bu eserleri ülkemizde yapılmış olan yayınlarla karşılaştırırdı. Bazen kendisine, derslere hazırlanırken bunca zahmete girmemesini ve herkesçe bilinen literatürle yetinmesini söylerdim. Fakat kabul etmezdi. Dedi ki öğrencilere yeni bir fikir vermek, yeni bir söz söylemek gerekmektedir. Dilaver Bey tarihi sevgiyle, saygıyla öğretir ve bu bilimi öğrencilerine sevdirdi. Tarihî şahsiyetlerden büyük bir ihtiramla bahsederdi. Tarihî olayları anlatırken adalet ve hakkaniyet kürsüsünden inmezdi. İşte bu yüzden öğrencileri de onu çok severlerdi. Hatta bir keresinde Bakü Devlet Üniversitesi’nde bir program değişikliği sonucunda, ders vermediği bir sınıf karşısında bir konuşma yapmış, bu konuşmasının ardından öğrenciler onu o kadar sevmişlerdi ki kendi hocalarının yerine derslerine Dilaver Bey’in girmesi için rektöre müracaatta bulunmuşlardı. O, büyük bir eğitimciydi. Öğretim üyesi olduğu dönemde herhangi bir öğrenci ile arasında sorun yaşanmamıştı. Mezun olan çok sayıda öğrencisi de onun yolunu sürdürmek ve bilim insanı olmak istiyorlardı. Ardıllarının olması onu çok mutlu ederdi.

Tarih eğitimin problemleri onu her zaman düşündürmekteydi. Hatta bir keresinde bazı üniversite lerde tarih müfredatlarına yapılmış olan değişiklikleri olumsuz bulmuş ve kesin bir şekilde itiraz etmişti. Düşüncelerini bölüşen bazı meslektaşlarıyla birlikte sergiledikleri uzun çabalardan sonra problem olumlu bir şekilde çözümünü sağlamışlardı.

Dilaver Bey kısa ömründe sadece bilim ve eğitim alanlarında değil, sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinde de yer almaya vakit bulmuştu. Meslektaşları ve arkadaşlarıyla birlikte kurdukları Bütöv (Bütün) Azerbaycan Ocakları (BAO)’nda düzenledikleri toplantılarda tarih üzerine konuşmalar yapar ve toplumun aydınlatılması için emek sarf etmiş olurdu.

Bilim yolu meşakkatli bir yoldur. Ancak bu meşakkat Dilaver Bey’in moralini bozamaz ve onu yoramazdı; aksine sınırsız derecede memnun ederdi. O, bilimde parlak bir yıldız idi. Azerbaycan tarihçiliğinin siması oldu, tarih onun oldu, zaman onun oldu. O, sadece bilimde değil, içtimai faaliyetinde ve özel hayatında da mümtaz bir şahsiyet idi.

Dilaver Bey ansızın gitti, vedalaşmadan gitti, kendisi hakkında sadece hoş ve ışıklı anılar bıraktı. Dilaver Bey hem de açıklanamayan bilinç altı dünyamızda onunla yeniden buluşmak dileklerimizde, ya üniversite koridorlarında, ya çalışma odasında, ya kütüphanelerinde, ya da akademi parkında bir da ha kendisiyle karşılaşılacak beklentisini bize yaşatmakla yaşayacaktır.

DOÇ. DR. NAZIM HABİBULLAYEV'İN VEFATININ BİR YILI ANISINA

Prof. Dr. Dilafruz KURBANOVA

Kemaleddin Behzad Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Prof. Dr. Namiq MUSALI

Kastamonu Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Geride bıraktığımız 2020 yılı Türk Dünyasının birçok değerli aydınını a ramızdan alıp götürdü. Bu aydınlarımızdan biri de ünlü Özbek tarihçi Doç. Dr. Nazım Habibullayev'dir.

Nazım Habibullayev 7 Haziran 1951 yılında Taşkent'te doğdu. 1968-1973 yıllarında Taşkent Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nin Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olduktan sonra bir yıl boyunca Özbekistan Telgraf Ajansı'nda muhabir olarak çalıştı. 1974 yılında Özbekistan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nün Kadim ve Orta Asırlar Tarihi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak faaliyete başladı. 1988 yılında aynı enstitüde "Orta Asya'da Kâğıt Üretimi" konulu doktora tezini başarıyla savundu ve 1992 yılında bu eserini kitaplaştırdı.

1989 yılında Özbekistan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nün Kadim ve Orta Asırlar Tarihi Bölümü'nün başkanı tayin edildi. 1990'lı yılların ortalarında Taşkent'te Timurlu Tarihi Devlet Müzesi'nin kurulmasında önemli rol üstlenen N. Habibullayev, 1996-2014 yılları arasında söz konusu müzenin müdürlüğünü yaptı. Müze müdürlüğü yaptığı yıllarda bir taraftan Emir Timur ve Timurlu dönemi ile ilgili kültürel varlıkların ve tarihî değere sahip eşyaların tespit edilerek müze envanterinin zenginleştirilmesi, diğer taraftan da müzenin uluslararası ilişkilerinin geliştirilmesi, sergilerin, sempozyum ve konferansların düzenlenmesi istikametinde yoğun çabalar sarf etti. 2014-2018 yıllarında ise Emir Timur Vakfı'nın başkanlığı görevini üstelnmiş oldu.

4 Mayıs 2020 tarihinde N. Habibullayev'in ansızın vefat etmesi onu tanıyanların, sevenlerin tamamını yasa boğdu. Zira kendisi titiz bir araştırmacı ve başarılı bir akademisyen olmasının yanı sıra pozitif bir insan ve müstesna derecedem ümtaz bir şahsiyet idi. Çalıştığı kurumlarda her daim kolektifin itibarını kazanmış, yeni tarihçiler neslinin yetişmesi için büyük çabalar sarf etmiş, gerek bilimsel verileri dayanan muhakemeleri ve gerekse de samimi iletişim sayesinde uluslararası akademik çevrelerde de sempati toplamış ve saygıyla anılır olmuştur.

Araştırmalarını Orta Asya'da kitap medeniyeti üzerine yoğunlaşan bilim adamı, bu konuda görüşlerini 2008 yılında Rusça basılmış olan "Özbekistan Halkalarının Yazı Geleneği ve Elyazması Kitap Kültürünün Tarihinden" adlı kitabında okurlara sunmuş oldu. Bu araştırmaları sonucunda tarihî Semerkant kâğıdının üretim tekniklerini ve terkiğini belirlemiş olan N. Habibullayev, bununla da yetinmedi ve sonunda bu bulgularını uygulamalı bir şekilde hayata geçirmeye koyuldu. Kendisi Özbekistan, Kore, Japonya ve Çin akademisyenlerinden oluşan bir heyetle beraber tarihî Semerkant kâğıdının yeniden üretilmesine başlanması sürecinde de aktif rol aldı. Böylece o, kendisinin doktora tezinin konusunu teşkil eden ve Orta Asya Türk ilim ve kültür tarihi açısından özel bir yere sahip olan bu kâğıt türünün eski yöntemlerle yeniden üretilmesini ve bu geleneğin zamamızda sürdürülmesini sağlamış oldu.

N. Habibullayev kendi öğrencilerinden olan Dilafruz Kurbanova ile birlikte dünyanın 16 farklı ülkesinde (Azerbajan, Türkiye, Rusya, Almanya, İngiltere, Fransa, Danimarka, ABD, Suudi Arabistan, İran, Mısır, Portegiz, Avusturya, İtalya, Hindistan ve Gürcistan) bulunan Timurlu dönemine ait toplam 273 kültürel varlığın belirlenmesi ve bu mirasın tanıtılması istikametinde önemli girişimlerde bulundu. Onların bu konuda hazırlamış oldukları kitap 2016 yılında Taşkent'te "Timurlulara Ait İncilerin Dünya Boyunca Dağılımı" adıyla Özbekçe ve Rusça olarak neşredildi.

N. Habibullayev Türki Cumhuriyetler arasında ilmî ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve ortak bilimsel projelerin yapılması yolunda da önemli hizmetler vermiş bir bilim adamıdır. Kendisi daha 1994 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Ankara'da Ortak Türk Tarihi'nin hazırlanması amacıyla oluşturulmuş olan heyetinde yer almıştır. Ayrıca N. Habibullayev'in teşebbüsüyle 2018 yılı Mart ayında Emir Timur Vakfı ile ortaklaşa bir şekilde Kastamonu Üniversitesi ev sahipliğinde ilk kez Türkiye – Özbekistan Ortak Tarih ve Müfredat Çalıştayı düzenlenmiştir. Bu etkinliğe Türkiye'nin değişik üniversitelerinden alan uzman akademisyenlerle beraber N. Habibullayev'in başkanlığında Özbekistan'ın farklı akademik kurumlarını temsil eden bilim insanları da katılmışlardır. Müzakereler sonucunda Kastamonu Üniversitesi ile Emir Timur Vakfı arasında işbirliği protokolleri imzalanmıştır.

Bu anlaşmaların iki ülke arasındaki kültürel ve akademik bağları kuvvetlendireceğine inanan N. Habibullayev imza töreninde kendi düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: "Bizim gelişimizin sebebi sadece ortak araştırmalar yapmak değil, bu iki devleti birbirine tanıtmaktır. Hedeflerimizden biri, gençleri de bir araya toplamaktır". Şunu belirtmek isteriz ki merhum aydınımızın bu sözleri sadece bir dilek olarak kalmadı. O tarihten sonra yine Kastamonu Üniversitesi ev sahipliğinde daha geniş katılımlı bir şekilde Türkiye – Özbekistan Münasebetleri Sempozyumu düzenlendi. Aynı zamanda ortak bilimsel çalışmalar başlatılmış oldu. İnşallah artık bu sene içinde bu ortak projelerin ürünleri olan ilk kitapların yayına verileceğini büyük memnuniyet hissiyle beyan ediyoruz.

3 kitap ve 200 civarında makale ve bildirinin müellifi olan N. Habibullayev'in danışmanlığı ile üç doktora ve bir post-doktora tezi savunuldu. Akademik faaliyetlerine Özbekistan Devleti tarafından yüksek değer verilen bilim adamı, 1996 yılında Şöhret Madalyası, 2001 yılında Emek Şöhreti Nişanı ve 2016 yılında Özbekistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığının 25. Yılı Nişanı ile ödüllendirildi.

Elbette ki dostlarının, talebelerinin ve okurlarının nezdinde Doç. Dr. Nazım Habibullayev'in yokluğu, aramızdan ayrıldığı bu bir yıllık süre zarfında açık ve acı bir şekilde hissedildi. Ancak onun tarih ilmine sunmuş olduğu katkıları, önerileri ve bulguları daha uzun süre boyunca yeni yeni tarihçilerin yetişmesinde önemli rol üstlenmeye devam edecektir. Türkiye ve Özbekistan arasındaki kültürel ve akademik işbirliği ile ilgili hayalleri ise onun ardılları ve öğrencileri tarafından gerçekleştirilecek, bu büyük aydınımızın parlak fikirleri ilim yolumuzu aydınlatacak ve hatırası her zaman kalplerde yaşayacaktır. Allah rahmet eylesin! Mekânı cennet olsun!

ŞƏHİDİM

Elmira YUSİFQIZI
tezkiresinas@gmail.com

Sən ölməmişən sağsan şəhidim,
Uca dağ başında dağsan şəhidim.
Səni doğan ana qoy fəxr eyləsin,
Sənincün ağlayıb hec yaş tökməsin.

Cəbhəyə getməyə çox tələsirdin
Qisas almaq üçün fürsət gəzirdin.
Sinəndə gizlədib üç rəng bayrağı,
Şuşadan asmağı arzu edirdin.

Nə olar, bir azda dözüb duraydın,
Düşmənin qəlbinə yara vuraydın.
Dostlarınla bahəm catıb arzuna,
Şuşadan bayrağı özün asaydın.

Bütün Azərbaycan fəxr edir sənə,
Sənə oğul deyir, deyirəm mənə.
Bütün İgidlərim oğlumdur mənim,
Məkanın Cənnətdir inan ki sənin.

İnşallah qazilər sağalar, durar,
Şəhid qisasını düşməndən alar.
Artıq alınmışdır qisasın sənin,
Həmişə yaşarsan Şəhidim mənim.

KAHRAMAN TERTER

Sakhavat DADASHOV

Eskisehir Teknik Üniversitesi Yüksek lisans öğrencisi

sexavet.dadasov.sd@gmail.com

Küçük Kafkas sıra dağlarının kuzey doğu eteklerinde, Karabağ düzündeyer alan Terter, resmi olarak 8 ağustos 1930 yılında yaratılmıştır. 74 köyü 1 kasabası olan bu şehir 105 binlik nüfusa sahiptir. Terter küçük bir il olmasına rağmen biri dünya çapında önemli olarak değerlendirilen 20'den fazla tarihi esere ev sahipliği yapmaktadır.

Orucov ve Elman Hüseyinov Azerbaycan Ulusal Kahramanı adını almıştır. Terterin bu mert duruşu karşısında Ermeniler Terter'i "Karabağ'ın alınmaz kalesi" olarak adlandırmışlardır.

Terter birinci ve ikinci Karabağ savaşından en çok etkilenen şehirlerden bir tanesi olmuştur. Önemli strateji konumu nedeniyle bir nevi Karabağ'a açılan kapı olan Terter her zaman Ermenilerin işgal etmeye can attığı bir şehir olmuştur. 1990-1993 yıllarında Birinci Karabağ savaşı sırasında işgacı Ermeni askeri güçlerinin yarısından çoğunun bu yönde toplanması tesadüf olmamıştır. Ancak kahraman Terter halkı 1991 yılında savunma bakanlığına dilekçe yazarak gönüllü savunma birlikleri kurmuş ve canları pahasına Terter'i savunmuş şehrin işgaline izin vermemişlerdir. Bu uğurda Terter 307 şehit vermiş, onlardan ikisi Vezir

Terter ikinci Karabağ savaşı sırasında da, savaştan en çok etkilenen şehir olmuştur.

Karabağ bölgesindeki stratejik konumu nedeniyle bu yönde ciddi oranda askeri güç ve ekipman toplayan Ermeni işgalcileri 44 günlük savaş boyunca Terter'in şehir merkezini, köylerini, sivillerini top ve mermi ateşine

tutmuştur. Savaş sırasında Terter'e bir günde 2 binden fazla top mermisinin düştüğü bilinmektedir. İkinci Karabağ savaşı sırasında, Ermeni işgalcilerinin savaş ahlakını hiçe sayarak yaşayış bölgelerini hedef almaları sonucunda 16 sivil şehit düşmüştür. Ancak tüm zorluklara karşın, birinci Karabağ savaşında olduğu gibi Terter halkı kendi topraklarını terk etmemiştir. Aldığı derin yaralar ve verdiği ağır kayıplardan dolayı Azerbaycan halkı Terter'i "Gazi Şehir" olarak da adlandırmaktadır

Bugün, muzafer Azerbaycan ordusunun başarılı operasyonları sayesinde Terterde ve Karabağ bölgesinde Azerbaycan bayrağı hür bir şekilde dalgalanmaktadır.

15 Ocak tarihinde ESTV'de yayınlanan Üç Çizgi programımızda Sabina Mustafayeva'nın anlatımıyla "Azerbaycan'ın Dünyayı Saran Sesi - Reşid Behbudov" programı yapıldı.

22 Ocak tarihinde ESTV'de yayınlanan Üç Çizgi programımızda Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği Başkan Yardımcısı Sirac Yaguboglu'nun anlatımıyla "Azadlığın Kanla Yazıldığı Gece - 20 Ocak 1990" programı yapıldı.

29 Ocak tarihinde ESTV'de yayınlanan Üç Çizgi programımızda Arşınmacı/Tarihiçi Dilgam Ahmad'ın anlatımıyla "Mehmet Emin Resulzade - Bir Milletın Doğuşu" programı yapıldı.

05 Şubat tarihinde ESTV'de yayınlanan Üç Çizgi programımızda Eskişehir Türk Ocağı Başkanı Prof. Dr. Nedim Ünal'ın anlatımıyla "Türk Ocaklarının Kuruluşunda Azerbaycanlı Aydınlar" programı yapıldı.

12 Şubat tarihinde ESTV'de yayınlanan Üç Çizgi programımızda İstanbul Azerbaycan Kültür Evi Derneği Başkanı Hikmet Elp'in anlatımıyla "Tarihi Türk Toprağı - Revan (İrevan)" programı yapıldı.

19 Şubat tarihinde ESTV'de yayınlanan Üç Çizgi programımızda Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ferzane Devletabadi'nin anlatımıyla "Dünden Bugüne Türkçe - Atalarımızın Kutsal Mirası" programı yapıldı.

22 Şubat tarihinde Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği Başkanı Uzm. Ecz. Cavid Aydın Karabağ Savaş sırasında "Bir Millet İki Devlet" anlayışla destek veren Eskişehir Eczacı Odası, Eskişehir İHH Şubesi, Eskişehir Ülkü Ocağı, ESKENT Derneği ve Kızılelma Turan Derneğini ziyaret etti.

26 Şubat tarihinde Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği, AZAFLI Sosyal Yardım ve Kültür Derneği ve İHH Eskişehir İl Temsilciliği işbirliğinde başta Hocalı Soykırımı'nda hayatlarını kaybetmiş soydaşlarımız olmak üzere tüm Şehitlerimiz için Reşadiye camisinde Mevlüt okutuldu.

26 Şubat tarihinde ESTV'de yayınlanan Üç Çizgi programımızda Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği Başkanı Uzm. Ecz. Cavid Aydın'ın anlatımıyla "Hocalı Soykırımı - 26 Şubat 1992" programı yapıldı.

03 Mart tarihinde ESTV'de yayınlanan Üç Çizgi programımızda Hukukçu Leman Süleymanlı'nın anlatımıyla "Beşeriyet Kadınıyla Yükselcek" programı yapıldı.

12 Mart tarihinde Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği Başkanı Uzm. Ecz. Cavid Aydın'a Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora Bakanı Fuad Muradov tarafından "Diaspora Faaliyetine Göre" madalyası taktim edildi.

17 Mart tarihinde ESTV'de yayınlanan Üç Çizgi programımızda Nilufar Hasanova ve Sehavet Dadaşov'un anlatımlarıyla "Nevruz Bayramı" programı yapıldı.

24 Mart tarihinde ESTV'de yayınlanan Üç Çizgi programımızda Müzik Eğitmeni Reziyye Memmedova'nın anlatımıyla "Azerbaycan Müziğinin Eşsiz Dehası - Üzeyir Hacıbeyli" programı yapıldı.

29 Mart tarihinde Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği Başkanı Uzm. Ecz. Cavid Aydın İzmir Azerbaycan Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı Sayın Mülazım Pahsa'yı ziyaret etti.

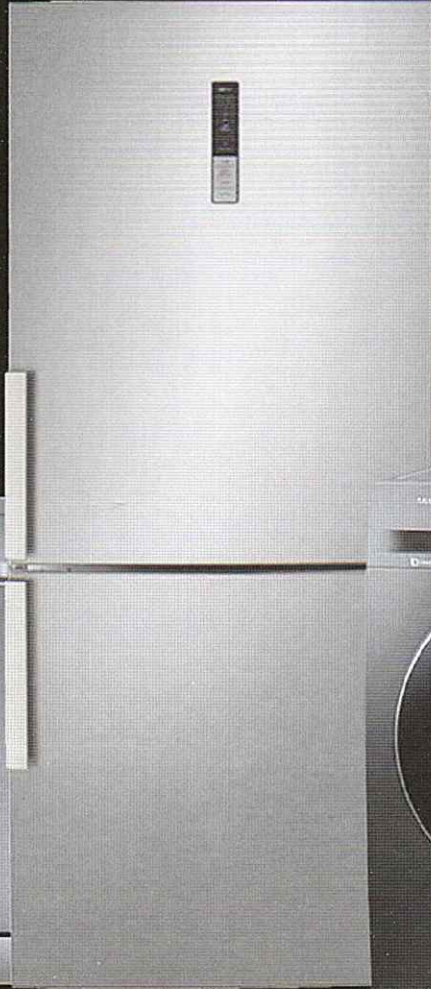
29 Mart tarihinde Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği Başkanı Uzm. Ecz. Cavid Aydın Azərbaycan ve Dost Dernekleri Federasyonu Genel Başkanı Sayın İsa Ambarcı'yı ziyaret etti.

29 Mart tarihinde Eskişehir Azerbaycanlılar Derneği Başkanı Uzm. Ecz. Cavid Aydın Dünya Azerbaycanlılar Kongresi ve İzmir Azerbaycan Kardeşlik ve İşbirliği Derneği Başkanı Dr. Asif Kurban ve İzmir Azerbaycan Kardeşlik ve İşbirliği Derneği Başkan Yardımcısı Cavid Aliyev'i ziyaret etti.

SAMSUNG

Yenilikçi yaklaşımlar...

Mağazalarımız;

ESPARK
-1. Kat
Sakarya1 Cad.
No:32/A

Mağaza 1 : Sakarya 1 Caddesi No: 32/A Tepebaşı/Eskişehir - 0 (222) 222 06 26

Mağaza 2 : Eskibağlar, Yılmaz Büyükerşen Blv No:21 ESPARK AVM -1.Kat Tepebaşı/Eskişehir - 0(222) 333 06 26

**TÜRKİYE'NİN AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM VEREN
EN BÜYÜK DEVLET ÜNİVERSİTESİ
AZERBAYCAN PROGRAMI**

SİZİ BEKLİYOR!

BULUNDUĞUNUZ ÜLKEDEN SINAVLARA GİREREK
ANADOLU ÜNİVERSİTESİNDEN MEZUN OLABİLİRSİNİZ

globalcampus.anadolu.edu.tr

